

REZULTATI PRVIH RAZISKOVANJ NA GRADCU PRI PRAPRETNEM

SLAVKO CIGLENEČKI

Inštitut za arheologijo SAZU, Ljubljana

Poznoantična utrjena naselbina Gradec pri Prapretnem na Kozjanskem je bila do sedaj znana le iz nekaj krajših notic in sumarnega opisa s prvo skico terena in ruševin.¹ Da bi dobili popolnejšo podobo tega izredno bogatega in odlično ohranjenega najdišča, smo se odločili, da ga temeljito očistimo, naredimo geodetski posnetek v katerega bi lahko natančneje zarisali ruševine stavb in da ugotovimo tudi nekoliko podrobnejšo kronološko podobo tega najdišča.² Akcija je v celoti uspela, popolna neznanka ostaja le še lega grobišča.

Ker smo teren na parcelah 867/2 in 865/5 k. o. Marijina vas temeljito očistili in obsekali številno grmičevje in drevesa smo dobili delno spremenjen načrt posameznih ruševin (glej geodetski posnetek terena z vrisanimi ruševinskimi sklopi).³

Od domačinov smo izvedeli še nekaj podatkov, ki kažejo, da je zapuščena naselbina v izročilu živela dalje. Na severni strani Gradca poznajo pripovedko, po kateri naj bi bila na hribu zakopana »zlata baba«, »zlato tele« pa na sedlu med Gradcem in Rudenikom. Na tem mestu baje tudi večkrat straši.⁴ Posebno zanimiva je pripoved, ki je omenjena v literaturi in po kateri naj bi bil »v Prapretnem, v okolici Dobja« zakopan »zlati vozek«.⁵ Isto poročilo navaja, da je bil na Vranju zakopan »zlati konj«.⁶ S sosednjim poznoantičnim najdiščem Vranje povezuje Gradec tudi pripovedka o dveh Ajdih, ki sta pri gradnji uporabljala eno kladivo. Eden naj bi se nahajal na Travniku (hrib nad Vranjem), drugi na Rudniku (Rudenik, hrib nad Gradcem).⁷ Alojz Pavlič, nekdanji župnik v Jurkloštru je pravil, da je na Gradcu kopala grobove tudi vojvodinja Meklenburška.⁸

V starejši literaturi smo zasledili najdišče »Gradec na Štajerskem«, ki ga omenja Pečnik, ko z njim primerja nekatera poznoantična najdišča na Kranjskem.⁹ Domneva, da gre pri tem za Gradec pri Prapretnem, seveda ni povsem sigurna, zdi pa se verjetna, saj se je Pečnik pri svojem delovanju večkrat približal tudi temu prostoru (tako je npr. izkopaval pri Rudi nad bližnjim Razborjem).¹⁰

Opis sond

Sonda 1

Izkopali smo jo na jugovzhodni strani naselbine, na popolnoma ravnem prostoru med ruševinama št. 1 in 3. Sonda je bila velika 2 × 1 m. Kulturna plast je bila globoka

120 cm. Že v humusu (gl. 10 cm) so se začele pojavljati prve črepinje. Približno do globine 40 cm je bila temno rjava ilovica, ki je bila v spodnjem delu mešana z večjimi lomljenci. Od tu do globine 120 cm, kjer smo zadeli na sterilno zemljo, je bila rjava ilovica močnejše pomešana z večjimi lomljenci. Dejstvo je, da gre za povsem pomešano plast, saj smo našli fragmente antične keramike po vsej globini, vmes pa tudi redkejške kose prazgodovinske keramike.

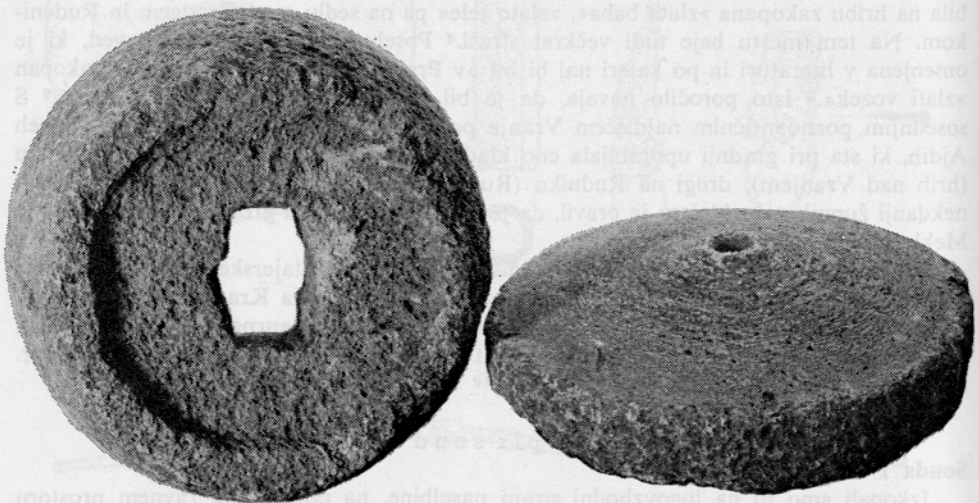
Takšna stratigrafija je tudi razumljiva, saj je bila v neposredni bližini intenzivna gradnja, tako da tu kljub globini ni mogoče pričakovati stratigrafsko zanimive rezultate.

Sonda 2

To sondo smo zastavili na manjšem, relativno slabo zaraščenem platoju, le nekaj metrov proč od severozahodnega vogala naselbine. Velikost sonde 8×2 m. Tudi tu gre za močno pomešano plast v kateri smo našli skupaj poznoantične in prazgodovinske črepinje, mnogo kosti, nekaj železnih in bronastih predmetov, ter fragmente stekla. Kulturna plast je segala v globino 100 cm. Takoj pod humusom je bila do sterilne zemlje in skale plast temno rjave ilovice v kateri je bilo veliko apnenčastih lomljencev.

Sonda 3

Manjšo sondo smo naredili na objektu označenem s št. 4, da bi ugotovili globino ruševine. Sonda je bila narejena v obliki črke L, tako da smo uspeli ugotoviti tudi SV vogal stavbe. Ruševinska plast je bila debela 70 cm, iz velikih lomljencev od katerih so nekateri dosegli tudi do 50 cm dolžine in vmes manjše količine temno rjave ilovice. Tlak je, kot je bilo v tej sondi mogoče ugotoviti, iz manjših ploščatih lomljencev in steptane ilovice. Tik nad njim smo dobili nekaj fragmentov črepinj, vretence in drobce stekla. Povsem v kotu smo zadeli na pr. 10 cm visok podij, ki je bil narejen iz manjših kamnov in vezan z ilovico, na njem pa še povsem ohranjene žrmlje (spodnji del). Zgornji del je ležal nekoliko bolj proti južni strani, ob steni.

Sl. 1 Žrmlje iz objekta 4 — Handmühle aus Objekt 4.

Seznam najdb (T. 1—15)

(Večina posod je bila narejena na lončarskem vretenu, razen posod s številkami od 9—34 in 67—75, ki so izdelane prostoročno.)

1. Del ustja posode iz svetlo rdeče žgane, prečiščene gline. Na notranji strani je viden ostanek rumene glazure. Na zgornjem robu je ornament plastične valovnice. Približno 1 cm pred valovnico sta vidni dve paralelno po obrobju sklade tekoči plitvi kaneluri.
2. Del ustja in ostenja sivo rjavo žgane posode iz prečiščene gline. Na notranji in delno tudi na zunanji strani je svetlo zelena glazura. Zunanje strani posode zaradi slabe ohranjenosti ni mogoče povsem sigurno rekonstruirati.
3. Del ustja in ostenja močno porozne posode iz črno žgane, peskane gline. Ustje je trikotno odebeljeno in povsem pravokotno izhivano. Na samem zaključku ustja teče po sredini plitev žleb.
4. Del ustja in ostenja posode iz črno žgane gline s porozno površino. Rob ustja je trikotno odebeljen, na samem zaključku pa je opazen plitev žleb.
5. Del ustja sivo rjavo žgane posode iz peskane gline. Ustje je trikotno odebeljeno.
6. Del ustja in ostenja sivo rdeče žgane posode iz prečiščene gline. Na zunanji strani so vidni ostanki svetlo zelene glazure. Tik pod robom ustja je manjša kanelura pod katero je obod še nekoliko izbočen in šele nato se stena nekoliko stanjša.
7. Del ostenja sivo rjavo žgane posode iz prečiščene gline. Na zunanji strani so na nekaj mestih vidni skromni ostanki premaza oziroma glazure, katere barvo pa ni več mogoče ugotoviti. Tu so tudi ohranjene štiri vrste vbodenega ornamenta v obliki trikotnikov, narejenega s kolesom. Pod spodnjo vrsto je viden še en žleb, ki pa ni posebej ornamentiran.
8. Trije kosji žlahtno patinirane bronaste pločevine. Obliko in funkcijo predmetov, katerih deli so bili, ni več mogoče ugotoviti.
9. Del ustja in ostenja posode iz rjavo žgane gline.
10. Del ustja in ostenja posode iz svetlo sivo žgane gline.
11. Del ustja in ostenja posode iz rjavo rdeče žgane gline.
12. Del ustja in ostenja posode iz sivo rjavo žgane gline. Ustje je 1,5 cm pred robom močno izvihano.
13. Del ustja in ostenja posode iz sivo rjavo žgane gline.
14. Del ustja in ostenja posode iz svetlo rjavo žgane gline.
15. Del dna in ostenja posode iz sivo rjavo žgane gline.
16. Del dna in ostenja posode iz sivo rjavo žgane gline.
17. Del dna in ostenja posode iz svetlo rdeče žgane gline.
18. Del ustja in ostenja posode iz sivo rjavo žgane gline. Na zunanji strani tik pod robom poteka globlja horizontalna kanelura.
19. Del dna in ostenja posode iz svetlo rjavo žgane gline.
20. Del glinastega predmeta z rahlo narebreno, a ravno zgornjo površino iz sivo rjavo žgane gline. Pod zgornjim robom je vidna luknja.
21. Del dna posode iz sivo rjavo žgane gline. Zunanji rob je močno poudarjen.
22. Del ročaja iz rjavo rdeče žgane gline.
23. Del ročaja iz sivo rjavo žgane gline.
24. Ročaj in del ostenja posode iz svetlo rdeče žgane gline.
25. Del ostenja posode iz svetlo rdeče žgane gline. Na zunanji strani je viden okras poševnih paralelnih vrezov v treh ohranjenih vrstah.
26. Del ročaja posode iz sivo rjavo žgane gline. Ob desnem robu so vidni poševni vrezi.
27. Del ostenja posode in nastavka za ročaj iz sivo rjavo žgane gline.
28. Del ostenja posode iz sivo rjavo žgane gline. Deloma je ohranjen tudi ornament v obliki ozkega razčlenjenega rebra.
29. Del ostenja posode iz svetlo rjavo žgane gline je okrašen z razčlenjenim rebrom.
30. Del ostenja posode iz svetlo rdeče žgane gline je okrašen z razčlenjenim rebrom.
31. Del ostenja posode iz svetlo rjavo žgane gline je okrašen z razčlenjenim rebrom.
32. Del ostenja posode iz svetlo rjavo žgane gline je okrašen z razčlenjenim rebrom.
33. Del ostenja posode iz svetlo rjavo žgane gline je okrašen z razčlenjenim rebrom.
34. Del ostenja posode iz svetlo rdeče žgane gline je okrašen z razčlenjenim rebrom.
35. Kremenasto jedro.
36. Odkrušek kremenca.
37. Odkrušek kremenca.

38. Odkrušek kremenca.
39. Kremenasti odbitek.
40. Kremenasti odbitek.
41. Fragment ustja in ostenja posode iz sivo rjavo žgane gline. Na notranji strani so vidne tri vrste plitvih vrezov.
42. Del ustja in ostenja črno žgane posode iz peskane gline.
43. Del ustja in ostenja posode iz črno žgane gline. Primešana so redka zrnca peska.
44. Del ustja posode iz svetlo rdeče prečiščene gline. Na notranji strani je ostanek svetlo zelene glazure.
45. Del ustja in ostenja črno žgane posode iz peskane gline.
46. Del ustja in ostenja sivo rjavo žgane posode iz peskane gline. Na samem robu ustja je plitev žleb.
47. Del ustja in ostenja črno žgane in porozne posode iz peskane gline.
48. Del ustja in ostenja sivo rjavo žgane posode iz peskane gline. Pod ustjem so kot ornament izvedeni plitvi paralelni žlebovi.
49. Del ustja in ostenja sivo rjavo žgane posode iz peskane gline. Na zunanji strani je ornament poševno izvedenih žlebov, na notranji strani pa je pod ustjem nekaj globljih horizontalnih kanelur.
50. Del ustja in ostenja posode iz črno žgane, peskane gline. Na sredini roba ustja je plitev žleb.
51. Del ustja in ostenja svetlo rjavo žgane posode iz peskane gline.
52. Del ustja in ostenja črno žgane, deloma porozne posode iz peskane gline.
53. Del ustja sivo rjavo žgane posode iz peskane gline.
54. Del ustja črno žgane posode iz peskane gline.
55. Del ustja in ostenja sivo rjavo žgane, deloma porozne posode iz peskane gline.
56. Del ustja in ostenja črno žgane posode iz peskane gline.
57. Del dna in ostenja črno žgane porozne posode iz peskane gline.
58. Del dna in ostenja sivo rjavo žgane porozne posode iz peskane gline.
59. Del dna in ostenja sivo rjavo žgane, porozne posode.
60. Trikotno oblikovan del bronaste pločevine.
61. Del ostenja in ročaja amfore iz svetlo rdeče prečiščene gline.
62. Del ročaja posode iz prečiščene sive gline z ostanki svetlo zelene glazure na obeh straneh.
63. Drobec ostenja posode iz črno žgane, peskane gline in ornamentom vertikalnih in horizontalnih kanelur.
64. Del ročaja sivo žgane, porozne posode iz gline.
65. Del ostenja svetlo rdeče žgane posode iz prečiščene gline. Drobec je ornamentiran s tremi globokimi in širokimi horizontalnimi žlebovi.
66. Del sivozelenega brusnega kamna, ki je na obeh širših straneh zglažen.
67. Del ustja in ostenja sivo rjavo žgane posode iz peskane gline. Na notranji strani je površina posode dvakrat močno zalomljena.
68. Del ustja in ostenja sivo rjavo žgane posode.
69. Del ustja in ostenja sivo rjavo žgane posode.
70. Del ustja in ostenja sivo rjavo žgane posode.
71. Del ustja in ostenja svetlo rjavo žgane, porozne posode.
72. Del ustja in ostenja svetlo rdeče žgane posode.
73. Del ostenja svetlo rdeče žgane posode, okrašene z razčlenjenim rebrom.
74. Del ostenja sivo žgane posode, okrašene z razčlenjenim rebrom.
75. Del ostenja sivo rjavo žgane posode z majhnim ročajem.
76. Del kline iz kremenca.
77. Kremenov odbitek.
78. Del ustja in ostenja sivo rjavo žgane posode iz peskane gline.
79. Del ustja in ostenja temno sivo žgane posode iz peskane gline.
80. Del ustja in ostenja temno sivo žgane posode iz prečiščene gline.
81. Del ustja in ostenja sivo rjavo žgane, porozne posode.
82. Del ustja in ostenja črno žgane posode iz peskane gline.
83. Del ustja in ostenja sivo rjavo žgane posode iz peskane gline.
84. Del ustja in ostenja svetlo rjavo žgane porozne posode.
85. Del ustja in ostenja črno žgane porozne posode.

86. Del ustja in ostenja sivo rjavo žgane, porozne posode.
87. Del ustja in ostenja črno žgane posode iz peskane gline.
88. Del ustja in ostenja sivo rjavo žgane posode iz peskane gline.
89. Del ustja in ostenja črno žgane posode iz peskane gline.
90. Del ostenja sivo žgane posode iz prečiščene gline. Viden je ornament dveh vrst paralelnih podolžnih vrezov.
91. Del ustja in ostenja črno žgane posode iz peskane gline.
92. Del ustja sivo rjavo žgane, porozne posode.
93. Del ustja in ostenja črno žgane porozne posode.
94. Del ustja in ostenja sivo rjavo žgane, porozne posode.
95. Del ustja in ostenja sivo rjavo žgane posode iz peskane gline.
96. Del ustja in ostenja temno sivo žgane posode iz peskane gline.
97. Del ustja in ostenja črno žgane posode iz peskane gline.
98. Del ustja in ostenja sivo rjavo žgane, porozne posode.
99. Del ustja in ostenja temno sivo žgane, porozne posode.
100. Del ustja in ostenja črno žgane posode iz peskane gline.
101. Del ustja in ostenja temno sivo žgane, porozne posode.
102. Del ustja in ostenja rjavo žgane, porozne posode.
103. Del ustja in ostenja temno rjavo žgane posode iz peskane gline.
104. Del ustja in ostenja sivo rjavo žgane, porozne posode.
105. Del dna in ostenja sivo rjavo žgane, porozne posode.
106. Del dna in ostenja temno sivo žgane posode. V profilu je videti mnogo peska, na zunanji in notranji strani pa je keramika porozna.
107. Del dna in ostenja sivo žgane, porozne posode.
108. Del dna in ostenja temno sivo žgane, porozne posode iz peskane gline.
109. Del vrha ostenja rjavo žganega, poroznega pokrova.
110. Del dna in ostenja rjavo sivo žgane, porozne posode iz peskane gl'ne.
111. Del dna in ostenja temno rjavo žgane, porozne posode iz peskane gline.
112. Del ustja in ostenja sivo rjavo žgane posode iz peskane gline. Na notranji in deloma na zunanji strani so vidni močni sledovi vretena.
113. Del dna in ostenja sivo rjavo žgane, porozne posode iz peskane gline.
114. Del dna in ostenja sivo žgane, porozne posode iz rahlo peskane gline.
115. Del dna in ostenja sivo rjavo žgane posode iz peskane gline.
116. Del dna in ostenja sivo žgane, porozne posode iz rahlo peskane gline.
117. Del dna in ostenja rjavo žgane, porozne posode iz peskane gline.
118. Del ustja in ostenja sivo rjavo žgane, porozne posode iz deloma peskane gl'ne.
119. Del ustja in ostenja sivo rjavo žgane, porozne posode iz peskane gline. Na notranji strani, tik pod robom je ornament petih vzporednih črt.
120. Del ustja in ostenja sivo žgane posode iz prečiščene gline. Ustje je trikotno odebeljeno, na zunanji strani pa je pod njim ornament globokih horizontalnih brazd.
121. Del ustja rjavo žgane, porozne posode.
122. Del ustja in ostenja črno žgane posode iz peskane gline.
123. Del ustja in ostenja sivo žgane, porozne posode.
124. Del ustja in ostenja temno sivo žgane, porozne posode.
125. Del ustja in ostenja rjavo žgane, porozne posode. Oblika ustja ni povsem jasna, saj je na zunanji strani spodnji del roba odlomljen.
126. Del ustja in ostenja svetlo rdeče žgane posode iz prečiščene gline. Na zunanji in notranji strani so vidni sledovi glazure, katere barve danes ni mogoče ugotoviti.
127. Del ustja in ostenja črno žgane, porozne posode.
128. Del ostenja in ročaja sivo žgane posode iz deloma peskane gline.
129. Del ostenja sivo rjavo žgane, porozne posode.
130. Del ostenja sivo rjavo žgane, porozne posode iz deloma peskane gline. Na zunanji strani je plitvo plastično horizontalno rebro.
131. Del ostenja temno sivo žgane, porozne posode iz deloma peskane gline. Viden je ornament dveh globokih horizontalnih brazd.
132. Del ostenja sivo rjavo žgane, porozne posode. Ornament treh globokih horizontalnih brazd loči motiv valovnice.
133. Del ostenja sivo rjavo žgane posode iz deloma peskane gline. Viden je ornament širših horizontalnih brazd in motiv valovnice.

134. Del ostenja svetlo rdeče žgane posode iz prečiščene gline. Na obeh straneh so vidna manj izrazita rebra in elipsoidno odebeljenje.
135. Del ostenja svetlo rdeče žgane posode iz prečiščene gline. Na sredini fragmenta je vidno močno reliefno obl kovanu rebro.
136. Del ostenja temno sivo žgane, porozne posode iz deloma peskane gline. Na zunanji strani je ornament krajših vertikalnih vrezov.
137. Polovica rjavo žganega vretenca iz deloma peskane gline. Na zgornji strani sta dve globoki, koncentrični brazdi.
138. Žlahtno patiniran bronast obesek ali našitek.
139. Del nedoločljivega bronastega predmeta.
140. Bronast gumb.
141. Del močno oksidirane železnega krampa.
142. Zgornji del železnega noža.
143. Del nedoločljivega železnega predmeta.
144. Del železnega predmeta, najverjetneje svedra.
145. Del železne igle s še vidno spodnjo stranjo luknje za vdevanje.
146. Drobec stekla.
147. Drobec stekla.
148. Gumb iz modrega stekla, zapolnjen z rumeno maso.
149. Del gladko obdelanega sivo rjavega brusnega kamna.
150. Skrivenčen svetlo žgan ročaj iz peskane gline. Na hrbtu je izoblikovan širši vertikalni kanal.
151. Manjši ročaj posode iz sivo žgane, prečiščene gline.
152. Del ostenja sivo rjavo žgane posode iz peskane gline. Na površini sta vidni dve večji vboklini.
153. Del ustja in ostenja temno sivo žgane posode iz peskane gline.
154. Vrhni del pokrova iz črno žgane, peskane gline. Na vrhu pokrova so vidne ne povsem koncentrične brazde.
155. Del ustja in ostenja svetlo rdeče žgane posode iz peskane gline.
156. Deloma poškodovano vretence iz črno žgane, prečiščene gline. Na obeh straneh so vidni sledovi, ki jih je napravila vrstica.
157. Del dna svetlo zelene steklene posode.
158. Del ustja in ostenja sivo rjavo žgane, porozne posode.
159. Del ustja in ostenja temno sivo žgane posode iz peskane gline.
160. Del ustja in ostenja temno sivo žgane, porozne posode iz peskane gline.
161. Del ustja in ostenja sivo rjavo žgane posode iz peskane gline.
161. Del ustja in ostenja sivo rjavo žgane posode iz peskane gline. Pod ustjem je deloma vidna vrsta navpičnih kanelur.
162. Del ustja in ostenja rjavo žgane posode iz peskane gline.
163. Bronast folis Konstantina, kovan med leti 318—320. Novec je močno zlizan.
164. Zgornji in spodnji del žrmelj iz grobozrnatega peščenjaka.

Interpretacija najdb

Prazgodovinsko obdobje

Tu zastopano prazgodovinsko gradivo je razmeroma skromno. Poleg keramičnih fragmentov imamo le še kremenove odbitke, odkruške ter del kline. Bronastih ali železnih predmetov, ki bi jih z gotovostjo lahko pripisali temu obdobju ni. Z ozirom na dejstvo, da je kremenov material povsem neizrazit in časovno nedoločljiv, pride v poštev pri analizi gradiva le keramični inventar.

Po ohranjenih oblikah in velikosti ustij vidimo, da sta med keramiko močnejše zastopani le dve temeljni obliki posod: lonci (5 primerkov) in sklede (5 primerkov). Poleg teh dveh se z enim primerkom pojavlja še latvica in lončen kozarec. Vsekakor je razpoložljivega gradiva sedaj premalo, da bi iz njega dobili podobo prazgodovinske lončenine na Gradcu. Gradišče je bilo namreč v poznoantičnem obdobju tako gosto naseljeno, da je verjetno skoraj v celoti uničilo prazgodovinsko plast in bodo morda

le obsežnejša izkopavanja odkrila na njem še kakšen prostor, kjer bo mogoče temeljiteje raziskati tudi prazgodovinske ostaline.

Okras na prazgodovinskih posodah je povsem običajen in je v glavnem zastopan z več izvedbami razčlenjenega rebra in različnimi vrezi.

Kronoloških opor je malo, a vendarle toliko, da omogočajo okvirno datacijo v obdobje kulture žarnih grobišč in v halštatsko obdobje.¹¹ Na ta čas kažeta predvsem faktura in okras, nekaj značilnejših ustij pa dovoljuje začasno postavitvev predvsem v pozno fazo kulture žarnih grobišč in v začetni del halštatskega obdobja (9.—7. stol. pr. n. š.). Tej dataciji v prid govorijo predvsem znotraj fasetirana ustja loncev (12, 13, 67), skleda (9, 18) in ročaj posode (24).¹²

Izkopano prazgodovinsko gradivo je pomembno predvsem zaradi tega, ker izpričuje naselbino na prostoru, ki je bil do nedavnega na karti prazgodovinskih najdišč povsem prazen. Skupaj s prazgodovinskim gradiščem Marelica nad Planino pri Sevnici (ki je oddaljen od Gradca pr. 2 km) pa kaže na neko močnejšo poselitev razvodja med dolino Save na južni in dolino Voglajne na severni strani.¹³

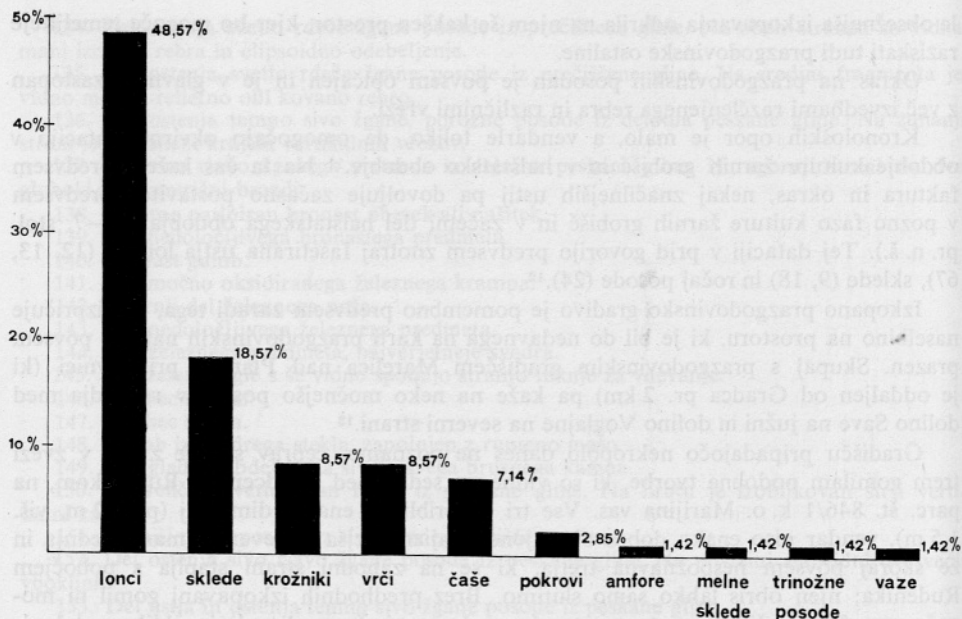
Gradišču pripadajočo nekropolo danes ne poznamo, čeprav se zde z njo v zvezi trem gomilam podobne tvorbe, ki so vidne na sedlu med Gradcem in Rudenikom, na parc. št. 846/1 k. o. Marijina vas. Vse tri so približno enakih dimenzij (pr. 12 m, viš. 1,5 m), vendar niso enako dobro ohranjene. Najizrazitejša je severna, manj srednja in že skoraj povsem nespoznavna tretja, ki se na zahodni strani staplja s pobočjem Rudenika; njen obris lahko samo slutimo. Brez predhodnih izkopavanj gomil ni mogoče zanesljivo reči ali so umetna tvorba, a še manj, če predstavljajo obliko nekdanje grobne arhitekture. Morda gre le za kupe kamenja, ki so ga nekdanji lastniki odstranili s sicer travnate površine.

Poznoantično obdobje

Material iz te dobe je na Gradcu kljub zelo majhni raziskani površini številčen. Poleg običajno prevladujočega keramičnega gradiva smo našli tudi fragmente steklenega posodja in dele železnih ter bronastih predmetov. Ob vsej množici gradiva pa je najdb, ki bi nudile zanesljivo časovno oporo malo. Mednje lahko štejemo v prvi vrsti Konstantinov folis, kovan med leti 318—320, ki morda izpričuje poselitev že v začetku 4. st., glede na močno obrabo pa verjetno tudi še mnogo kasneje.¹⁴ Ostale kovinske najdbe k dataciji ne prispevajo mnogo, saj so bile v rabi dalj časa in ne nosijo nekih določenih časovnih obeležij. Tako preostane še keramika, ki ponuja razmeroma pester izbor grobega kuhinjskega in v manjši meri boljšega posodja. Fragmente te lončenine je mogoče primerjati s keramiko z ostalih najdišč in tako dobiti vendarle neko časovno oporo za nastanek in trajanje utrjene naselbine.

Vse karakteristične elemente keramike (ustja, okras, dna, ročaji) smo zbrali in tako z rekonstrukcijo dobili 115 oblik, pri katerih lahko z dokajšnjo verjetnostjo ugotovimo tipe posod. Ker večina gradiva pripada grobi kuhinjski lončenini smo le-tega temeljiteje analizirali, ostanke boljšega — najverjetneje uvoženega posodja — obravnavamo kasneje.¹⁵

Analogije za posamezne tipe grobe kuhinjske posode smo poiskali izključno na najbližjih poznoantičnih najdiščih, saj ima ta keramika izrazito lokalni značaj in zato primerjava z gradivom z oddaljenih najdišč nima smisla. Tovrstne analogije bi bile možne le pri boljšem posodju, ki se je prožneje obračalo za oblikovnimi tendencami v večjih izdelovalnih središčih.

Sl. 2 Količinska razmerja raznih tipov posod na Gradcu pri Praprotnem. — *Quantitätsverhältnisse der verschiedenen Gefüsstypen auf Gradec bei Praprotno.*

Pri grobi kuhinjski lončenini imamo naslednje tipe posod: lonce, sklede, vrče, čaše, trinožnike in krožnike (upoštevamo tudi gradivo, ki je bilo najdeno že pred leti pri površinskem ogledu).

Najštevilneje zastopana skupina v keramičnem inventarju so lonci. Da bi dobili pregled njihovih profilov, smo naredili preglednico, v kateri smo razdelili razpoložljivo gradivo na več tipov.

Tip 1

Trebušast lonec z nizkim vratom, ki se večkrat pojavlja v poznoantičnih plasteh Slovenije (Drnovo,¹⁶ Hrušica,¹⁷ Brinjeva gora¹⁸). V Emoni je datiran v 4. stol.¹⁹ Na ostalih najdiščih še niso znani podatki, ki bi omogočali njegovo časovno opredelitev. V večji množini se pojavlja ta tip šele v obdobju pozne antike in predstavlja takrat verjetno eno izmed najbolj razširjenih oblik kuhinjskega lonca. Na Gradcu imamo dve varianti (a, b), od katerih so pri prvi zastopani večji lonci z enostavnejšim profilom, pri drugi pa nekoliko manjši primerki z mnogo ostreje izvihanim ustjem in podaljšanim vratom. Pri bližnjih najdiščih zasledimo podobnost z loncem z Vranja.²⁰

Tip 2

Naslednja oblika lonca, zastopana na tem najdišču, je posoda s cilindričnim vratom in močno, največkrat celo pravokotno izvihanim ustjem. Znotraj tega tipa nastopajo v dosedaj najdenem gradivu tri variante, ki se med seboj razlikujejo le po oblikovanju roba ustja, vsem pa je skupen daljši cilindričen vrat in skoraj pravokotno izvihanostje.

TIP	OBLIKA USTJA	ŠTEVILKE NAJDENIH FRAGMENTOV
1 a		46, 49
b		47, 48, 100
2 a		50, 52, 87, 89, 91, 96, 99 (1975, 4, 6, 7)
b		4, 45, 53, 97, 98, 101, 123, 124
c		54, 102, 122, (1975, 3.5.8)
3		5
4		(1975, 10)
5		125

Sl. 3 Preglednica različnih tipov ustij loncev. — Übersichtstabelle der verschiedenen Typen der Topfränder.

Ta tip zaenkrat nima ožjih paralel na dosedaj raziskanih poznoantičnih naselbinah na področju jugovzhodnih Alp. Med gradivom že znanih naselbin je mogoče dobiti nekoliko ustij, ki kažejo sorodne značilnosti, čeprav domala enakega primerka ni bilo mogoče zaslediti.

Na tip 2a spominjata nekoliko dva kosa z Ajdne;²¹ določeno podobnost pa zasledimo tudi pri nekaterih loncih na Vranju,²² le da pri njih vrat ni tako strogo cilindričen.

Podobno profilacijo kot jo kaže naš tip 2b daleč okoli ne poznamo, soroden se zdi le en poznoantični kos iz Ajdovščine, vendar vrat ponovno ni tako strogo cilindričen.²³

Tudi za varianto 2c nimamo dobrih analogij. Še najbolj so podobni nekateri profili ustij z Vranja.²⁴

Po obilici tega tipa loncev z Gradca in pomanjkanju analogij od drugod sodimo, da gre za izdelke delavnice, ki je morala biti v sami naselbini oziroma v njeni neposredni okolici. Po današnjem stanju raziskav sodeč se zdi, da se je ta oblika razvila iz lonca tipa 1. K tej domnevi nas vodi predvsem ustje lonca št. 100, ki predstavlja nekak prehod od tipa 1 k tipu 2. Vrat je oblikovno namreč že nekoliko daljši, tudi bolj cilindričen, sicer pa kaže ustje predvsem obliko prvega tipa. Tudi pri tej prehodni formi imamo nekaj sorodnih elementov na bližnjem Vranju.²⁵ Domnevamo lahko, da se je ta razvoj izvršil na Gradcu, kajti ob izoliranosti postojanke od drugih važnejših izdelovalnih centrov (v kolikor so ti še obstajali) je to povsem mogoče, predlog od zunaj pa je z ozirom na močno opešano trgovino v 5. in 6. stol. bilo vse manj. Ker našo predpostavko deloma potrjuje tudi dejstvo, da na Brinjevi gori, ki sicer kaže izredno soroden keramični inventar, tega tipa ni opaziti, lahko začasno sklepamo, da ta tip predstavlja najmlajšo varianto lončevih ustij na Gradcu.²⁶

Tip 3

Ustje je trikotno odebeljeno. To je značilno za kasnejšo srednjeveško keramiko, ko je tudi precej izrazitejše. Kljub slabi ohranjenosti, se nam zdi še najbolj podoben tipu lonca iz Dan pri Ložu, kjer je po spremnem gradivu datiran v drugo polovico 5. stol. oziroma celo v začetek 6. stol.²⁷ Pri našem primerku je ustje še nekoliko izraziteje trikotno modelirano, zato bi tipološko odgovarjalo izdelku 6. stol. Deloma je temu podoben tudi en primerek lonca z Vranja.²⁸

Tip 4 in 5

Zastopana sta le s po enim primerkom. Nekaj analogij za tip 4 imamo med gradivom naselbine v Spodnjem Grušovju²⁹ in Slovenski Bistrici,³⁰ tip 5 pa je premalo značilen, da bi ga lahko vezali na druge že znane primerke.

Posebej moramo omeniti del ustja lonca št. 121, ki ga zaradi slabe ohranjenosti težko opredelimo. Še najverjetneje je, da pripada k tako imenovanemu tipu cvetličnega lončka. Najbližjo paralelo zanj bi lahko videli v lončku iz stavbe B v Slovenski Bistrici.³¹

Drugo, številnejšo in oblikovno precej skromnejšo skupino grobe kuhinjske lončevine predstavljajo sklede. Pod št. 43, 85 in 153 zaznamo tiste, ki so razmeroma pogostne v inventarju rimskodobne tvarne kulture pri nas. Iz poznoantičnega obdobja so lahko tri podobne sklede z Vranja s pripombo, da je zalom pri skledah z Gradca precej ostrejši in da so sklede plitvejšje.³² Slične forme zasledimo v Veleniku,³³ Spodnjem Grušovju³⁴ in na Svetih gorah.³⁵

Tem skledam zelo podobna je št. 83, ki ima ustrezno paralelo prav tako v Veleniku.³⁶ Skleda št. 118 ima najboljšo primerjavo na Brinjevi gori,³⁷ podobni pa sta bili najdeni tudi na Vranju³⁸ in na Ajdni.³⁹

Skleda št. 93 je zelo podobna enemu primerku z Vranja;⁴⁰ tudi št. 119 ima pravtako več očitnih paralel z istega najdišča.⁴¹ Tudi skleda št. 42 in 56 so na bližnjih najdiščih zaenkrat brez primerjav, medtem ko skleda št. 78 danes ne moremo zanesljivo v celoti rekonstruirati.

Pri krožnikih imamo zastopane tipične oblike, ki jih zasledimo tudi na sosednjih najdiščih. Tako imata krožnika št. 41 in 88 dobre primerjave na Vranju⁴² in v Spodnjem Grušovju,⁴³ krožnik št. 95 pa na Brinjevi gori.⁴⁴

Od pokrovov imamo ohranjena le dva čepka. Sta razmeroma nekarakteristična, vendar lahko pri št. 154 navedemo paralelo z Brinjeve gore, kjer so krožni nepravilni metličasti pasovi na dveh dneh podobni tistim na pokrovu z Gradca.⁴⁵

Boljše posodje je zastopano večinoma le z zelo skromnimi fragmenti. Predvsem gre za drobce posod iz prečiščene, rdeče in sivo žgane gline, v nekaj primerih pa imamo tudi ostanke rumeno zelene in svetlo rjave glazure. Oblike teh posod danes ni mogoče z zanesljivostjo rekonstruirati.

Ob tem prikazu keramičnega gradiva moramo ponovno poudariti, da imamo opravka z izredno majhnim odstotkom vsega keramičnega inventarja, zato je ta obravnavani prikaz povsem začasnega značaja. To pokaže že najbolje primerjava med sondama 1 in 2, kjer se pojavljajo že različni tipi posod. Izkopano gradivo smo skušali le nekoliko razvrstiti, da bi dobili vsaj okvirno sliko tukajšnje lončenine, ki bi zaradi pomanjkanja ostalega, časovno izrazitejšega gradiva, v poznoantičnem obdobju lahko dala pač največ rezultatov.

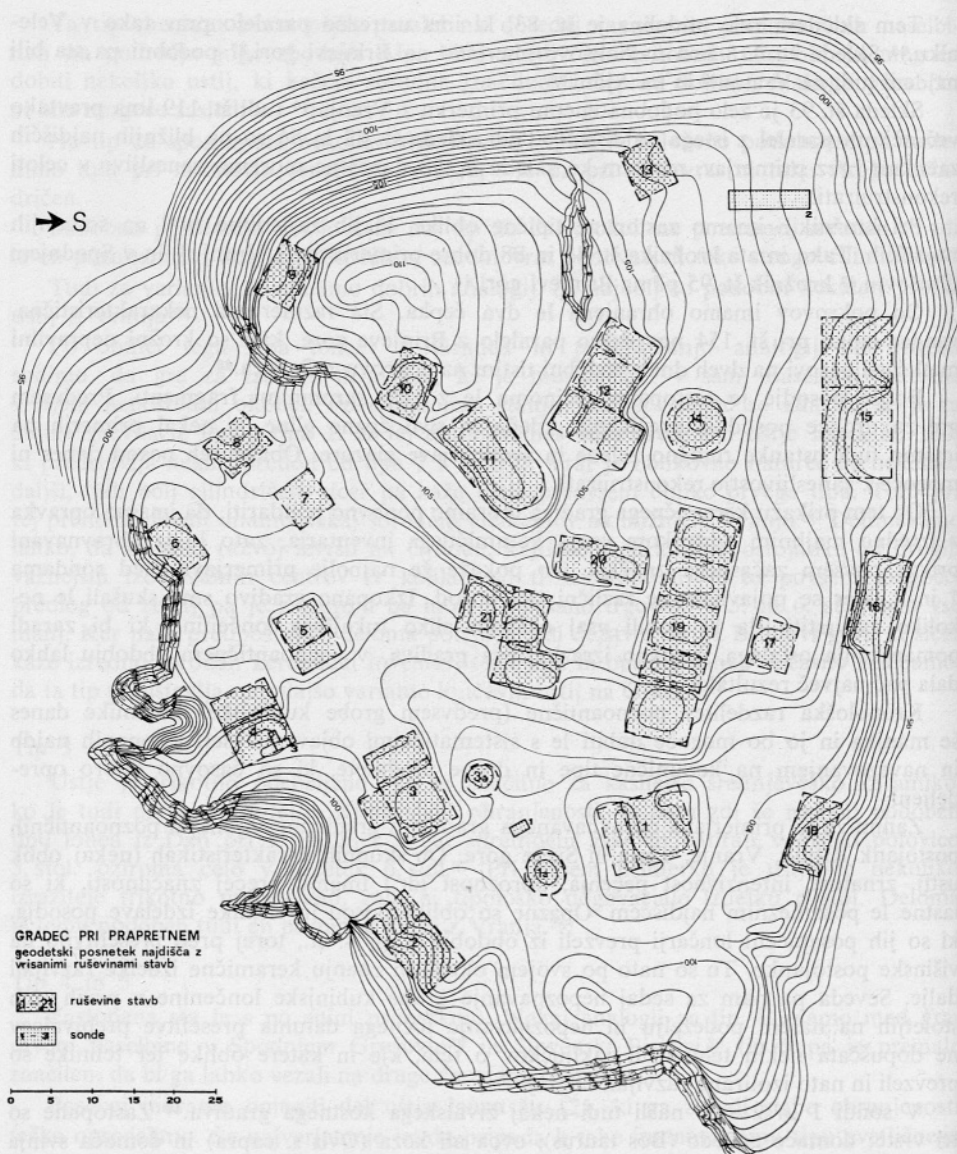
Kronološka razdelitev poznoantične (predvsem grobe kuhinjske) keramike danes še manjka in jo bo mogoče dobiti le s sistematičnimi objavami vseh izkopanih najdb in navezovanjem na keramične tipe in druge predmete, ki so časovno dobro opredeljeni.

Zanimiva je primerjava obravnavanega gradiva z gradivom najbližjih poznoantičnih postojank Rifnik, Vranje, Tinje in Svete gore. Ob skupnih karakteristikah (nekaj oblik ustij, zrnatost, intenzivnost pečenja, poroznost idr.) imamo precej značilnosti, ki so lastne le posameznim najdiščem. Opazne so oblike posod in tehnike izdelave posodja, ki so jih posamezni lončarji prevzeli iz obdobja 3. in 4. st., torej pred preselitvijo na višinske postojanke. Tu so nato po svojem okusu in znanju keramične izdelke razvijali dalje. Seveda pa nam za sedaj nepoznavanje grobe kuhinjske lončenine v prvih treh stoletjih na našem podeželju in nepoznavanje točnega datuma preselitve prebivalcev ne dopuščata nekih tehtnejših zaključkov o tem, kje in katere oblike ter tehnike so prevzeli in nato izolirano razvijali naprej.

V sondi 1 in 2 smo našli tudi nekaj živalskega kostnega gradiva.⁴⁶ Zastopane so tri vrste: domače govedo (*Bos taurus*), ovca ali koza (*Ovis s. capra*) in domača svinja (*Sus scrofa domestica*). Najštevilnejše so kosti domače svinje, ki je gotovo zastopana vsaj z dvema osebkoma. Po kosteh sodeč gre za mlade svinje. Kostí goveda kažejo na majhno pasmo ali zelo mlado žival.

Arhitektura

Ob samem sondiranju vrh Gradca smo uspeli tudi temeljito očistiti ves prostor, pri tem pa smo lahko nekoliko bolje razločili ostanke arhitekture in jih vnesli v geodetski posnetek terena.⁴⁷ Tako je bilo mogoče na podlagi natančnejše izmere

Sl. 4 Geodetski posnetek terena z vrisanimi ruševinami. — *Geodätische Geländeaufnahme mit eingetragenen Gebäudetrümmern.*

ugotoviti razporeditev stavb v sklopu naselbine in jim poiskati odgovarjajoče paralele z objekti na že izkopanih poznoantičnih naselbinah v vzhodnoalpskem prostoru (pri tem izpuščamo stavbo št. 11, kjer zaradi lege, orientacije in ohranjenosti ruševin domnevamo zgodnjekrščansko cerkev).⁴⁸

Najpogosteje je zastopan tip stavbe s povsem preprostim, enoprostorskim tlorisom pravokotne oblike. Sem sodijo stavbe, ki so na geodetskem posnetku označene s številkami 6, 7, 8, 9, 10, 13, 16, 17, 18, 20. Ta tip je tudi sicer najpogosteje zastopan na drugih najdiščih, kot npr. na Rifniku⁴⁹ (tri stavbe — vključno s stražarnico), Vranju⁵⁰ (stavba in stolp), Ulrichsbergu⁵¹ (pet stavb), Ajdnu⁵² (ena stavba) itd. Opravititi imamo s povsem enostavnimi stanovanjskimi hišami. V slučaju, da te leže na samem robu (zidu) naselbine lahko vidimo v njih prostore, kjer je bila stanovanjska namembnost združena z eventualnimi obrambnimi potrebami.

Drugi tip, ki se tu pojavlja, je večja stavba z dvema prostoroma, od katerih je eden dokaj manjši od drugega. Takšne so stavbe št. 1, 2, 4, 5, 15. Podobne zasledimo na Rifniku⁵³ (ena), Ulrichsbergu⁵⁴ (ena), Duellu⁵⁵ (ena) idr.

Varianto istega tipa naj bi predstavljal tloris stavbe št. 3 na Gradcu s tremi prostori, od katerih je najmanjši prislonežen na podolžno stranico hiše (shramba?). Podoben primer imamo pri stavbi na Rifniku.⁵⁶

Zanimive tlorise predstavljajo stavbe št. 21 in 12. Na podlagi površinskega ogleda in dokaj slabe ohranjenosti obeh hiš ni mogoče povsem sigurno opredeliti tipa stavb. Zdi se, kot da sestojita iz dveh samostojnih stanovanjskih enot, ki pa sta zaradi pomanjkanja prostora stisnjeni skupaj. Verjetnejša je druga možnost, da gre za funkcionalno drugačen tip stavbe. Podobne tlorise zasledimo predvsem na Ulrichsbergu.⁵⁷

Preostane nam še zadnji tip stavbe na Gradcu — št. 19. To je dolga zgradba s petimi prostori. Njena namembnost zaenkrat ni povsem jasna, čeprav podobne tlorise lahko zasledimo še na Rifniku⁵⁸ in Heidenburgu-Göfis.⁵⁹ Pri obeh omenjenih paralelah je dolžina daljša, zadnji prostor pa nekoliko širši od drugih. Kljub temu dimenzije in razčlemba prostorov kažejo na soroden objekt. Z ozirom na dejstvo, da je stavba v neposredni bližini vhoda pa še blizu severnega roba naselbine, ki je najlažje dostopen, bi smeli v njej videti prostor za manjšo, stalno pripravljeno posadko, ki je lahko v naglici zasedla najkriticnejša mesta v obrambnem sistemu naselbine in po potrebi takoj intervenirala. Na takšno namembnost kažeta tudi prej omenjeni paraleli z Rifnika in Heidenburga-Göfis, kjer imata stavbi podobno lego v bližini vhoda na robu naselbine.

V stavbah prvega in drugega tipa bi smeli videti stanovanjske zgradbe naseljencev, pri katerih se še vedno močno odraža socialna diferenciacija, saj velikost in ohranjenost stavb (kot so št. 1 in 3) s pripadajočimi vodnimi zbiralniki kažeta na lastništvo mnogo premožnejših družin. Malo je verjetno, da bi v stavbi z dvema prostoroma hkrati živeli dve družini, saj je drugi prostor običajno precej manjši od prvega in tako izključuje skupno bivanje dveh družin v isti hiši.

Pri ogledu načrta naselbine se pokaže, da so stavbe razvrščene v določenem redu po obrobju, kar kaže na neko premišljeno tlorisno zasnovo celotne naselbine. Osrednji del prostora je zazidan — v kolikor je danes brez izkopavanja mogoče reči — s stavbami posebnega pomena. To je najprej št. 11 na nekoliko vzvišenem delu — domnevni sakralni objekt — in na vsaki strani dve večji stavbi, ki sta že z ozirom na povsem drugačna tlorisa služili poleg stanovanjske funkcije tudi nekim drugim namenom. To bi potrjevala tudi prej obravnavana stavba št. 19, ki na najbolj izpostavljeni severni strani čelno zapira ta osrednji kompleks naselbine.

Sistematična izkopavanja bodo verjetno ugotovila to tudi razmerje med povsem zidanimi zgradbami in tistimi, ki so bile grajene kombinirano: temelji zidani, nadgradnja lesena.⁶⁰ Tako bi mogli — poleg analize drobnega gradiva — tudi na ta način dobiti

neke elemente, ki bi pripomogli k podrobnejši razčlenitvi družbene in socialne skupnosti v tovrstnih naselbinah. Za sedaj se zdi, da so bile povsem zidane le zgradbe št. 1, 3, 11 in 19. To pa tudi ponovno potrjuje njihovo pomembnost v okviru celotne naselbine.

Z a k l j u č e k

Naša prva sondiranja in meritve na Gradcu pri Prapretnem so potrdile že predhodno izraženo datacijo. Gre za poznoantično utrjeno naselbino, poleg tega pa so raziskovanja odkrila tudi obstoj razmeroma močno poseljenega prazgodovinskega gradišča.

O prazgodovinski poselitvi danes ne moremo reči kaj več, razen da najdeno gradivo v grobem datiramo v pozno fazo kulture žarnih grobišč in na začetek halštatskega obdobja. Prazgodovinska plast je zaradi intenzivne kasnejše poselitve močno poškodovana in bodo le nadaljnja izkopavanja odkrila nove rezultate v zvezi s prazgodovinsko poselitvijo.

Tudi začetek izgradnje poznoantične naselbine na Gradcu je danes težko določiti. Sicer smemo domnevati, da je kot zasilno pribežališče služila že prej. Novec in nekatere oblike posod stavlja začetek stalne poselitve nekam v sredino 4. stol. Morda bosta pri nadaljnjih izkopavanjih najdeni material in eventualno odkrita zgodnejša arhitektura ovrgla to domnevo — kot se je zgodilo to na Vranju,⁶¹ a pred tem tudi že na Rifniku.⁶²

Ravno tako danes ne moremo z gotovostjo ugotoviti življenjske dobe naselbine. V dveh sondah najdena zajetna kulturna plast s številnimi najdbami pa kaže, da so ljudje na Gradcu prebivali precej časa.

Primerjava z novo izmerjenimi tlorisi stavb in njihova razvrstitev kažeta na dobro organizirano pribežniško skupnost v kateri lahko ločimo v socialnem smislu še vedno razslojeno prebivalstvo. Temu v prid priča predvsem velikost nekaterih objektov in njihova notranja razdelitev prostorov. Poseben problem predstavljajo sledovi nekaterih najboljšejših hiš sredi naselbine, v katerih bi mogli poleg kulturnega videti nek drug pomen? Nedvomno imamo opravka pretežno s stanovanjskimi prostori, saj je bila težko dostopna naselbina tako gosto poseljena, da v njej nikakor ne moremo pričakovati hlevov in drugih gospodarskih poslopij. Iskati jih bo treba v neposredni bližini Gradca, pa na robu prostranih polj in travnikov, ki se proti jugu razprostirajo vse od tod do današnjega naselja Prapretno, na sever pa nad Marijino vasjo in Marofom. V najdaljši, večkrat predeljeni hiši, lahko domnevamo stalno pripravljeno, oboroženo posadko za varstvo naselbine.

Primerjava različnih tipov stavb na Gradcu s podobnimi objekti na drugih najdiščih jugovzhodnih Alp kaže, da gre za značilne tlorisne elemente poznoantičnega časa. Preseneča le prisotnost več različnih poznanih oblik stanovanjskih stavb, ki so drugod zastopane običajno le z dvema ali tremi tipi. O gradnji hiš ne vemo veliko, vendar lahko na podlagi velikosti ruševin sklepamo, katera od njih je imela leseno nadgradnjo in katera ne. Sodeč po nekaj najdenih fragmentih se zdi, da je imelo nekaj hiš tudi opečnato kritino.

Zanimive so povezave do drugih sosednjih istočasnih naselbin. Če upoštevamo do danes znano keramično gradivo vidimo, da ima to mnogo večje podobnosti z gradivom oddaljeneje Brinjeve gore kot z najbližjimi najdišči kot so: Vranje, Rifnik in Tinje nad Loko pri Žusmu. Pri stavbnih tlorisih dobimo največje sorodnosti na Rifniku, kjer se pojavljajo štirje domala enaki tipi zgradb. Precejšnja je razlika med Gradcem

in Vranjem. Kljub kratki oddaljenosti (pr. 5 km zračne črte), se zdi, da imamo na Gradcu opravka s povsem drugačnim tipom naselbine. Pretežni del predstavljajo namreč stavbe posvetnega značaja, medtem ko najnovejša izkopavanja na Vranju kažejo podobo cerkvenega centra z močno duhovniško službo.⁶³

Začetna raziskovanja Gradca pri Prapretnem tako že dajejo prvo podobo življenja na njem, odpirajo pa seveda številne nove probleme. Rešiti jih bo mogoče le s sistematičnimi raziskovanji na tej naselbini in na vseh drugih postojankah vzhodnoalpskega prostora, s katerimi je časovno in kulturno močno povezana.

¹ S Ciglencečki, *Arheološki vestnik (AV)* 26 (1975) 259 ss s citirano starejšo literaturo. S. Ciglencečki, *Arheološki pregled* 20 (1978) 40 ss in T. XVIII.

² Akcijo smo izvedli v okviru arheološkega srednjeročnega načrta za leta 1975—1980, v sklopu raziskovalne naloge »Slovanska najdišča Slovenije« pri PZE za arheologijo na Filozofski fakulteti v Ljubljani, s fin. sredstvi Raziskovalne skupnosti Slovenije. Pri akciji, ki jo je vodil podpisani so sodelovali še geometer Igor Habjan, arheolog Marjan Blažon ter študentje arheologije Polona Bitenc, Ivan Sprajc in Alfred Trenc; gradivo je izrisala Dragica Knific-Lunder; fot. C. Narobe. Na tem mestu se jim najlepše zahvaljujem. Za vsestransko pomoč in razumevanje pri delu smo hvaležni tudi dr. Jožetu Šmidu s Planine pri Sevnici, družini Senica s Prapretnega, Gozdnemu gospodarstvu Laško ter vodstvu Krajevne skupnosti Jurklošter.

Akcije so trajale v presledkih od 25. 9. do 30. 9. in od 5. 10.—13.10. 1978 ter od 18. 6. do 1. 7. 1979.

³ Pri prvem poročilu (gl. op. 1) je prišlo pri katastrskih številkah do tiskovne napake, kjer je bila številka 8 pri stotih zamenjana s številko 5, pri drugi številki pa še dodatno zamenjana enica.

⁴ Pri tem mislimo na pripovedko o »britofu« na parcelah št. 864/1, 864/2, 865 in 866 k. o. Marijina vas in o tam zakopanem »zlatem teletu«. Tudi na ledini Pomorovc domnevajo domačini grobišče, saj naj bi ime nastalo zaradi tega, »ker so tam nekoč morli ljudi«. S sondamj bo potrebno raziskati to ledino, saj lega poznoantičnega grobišča še ni znana.

⁵ J. Brinar, I. Knapič, A. Skalovnik, *Zbirka zgodovinske in bajeslovne snovi za brežiški, kozjanski in sevnški šolski okraj*, Videm 1903, 85 s (v rokop'su).

⁶ O. c. 123 s.

⁷ O. c., 110 s.

⁸ Pavlič točne lokacije ni poznal, omenjal je le, da je vojvodinja kopalala »na robu goz-

da«. V literaturi tega izkopavanja ni bilo mogoče izslediti.

⁹ J. Pečnik, *Dom in svet* 5 (1892) 225 s.

¹⁰ A. Stegenšek, *Časopis za zgodovino in narodopisje (ČZN)* 6 (1909) 163 s.

¹¹ Za pomoč pri časovni opredelitvi prazgodovinskih najdb se zahvaljujem S. Pahiču in J. Dularju.

¹² Podobne oblike so bile najdene tudi na Vranju: glej M. Župančič, *Prazgodovinske najdbe na področju stavb v P. Petru, T. Ulbert, Vranje pri Sevnici*, Katalogi in monografije (KiM) 12 (1975) 95 ss. sl. 33 in 34.

¹³ Gradišče je bilo odkrito pri arheološki topografiji dne 20. 9. 1978.

¹⁴ Novec je določil P. Kos.

¹⁵ Term'in »groba hišna lončenina« povzemamo po S. Pahiču (*AV* 30, 1979, 389 s), ker se zdi najustreznejši za označevanje obravnave posode.

¹⁶ S. Petru, P. Petru, *Nevidodunum*, KiM 15 (1978) T. XLV, 78 s, sl. 3, 6, 9.

¹⁷ Še neobjavljeno gradivo izkopavanj Narodnega muzeja. Zahvaljujem se S. Petru in P. Petru, ki sta omogočila ogled tega materiala.

¹⁸ Še neobjavljeno gradivo je pokazal kustos S. Pah'č v mariborskem muzeju, za kar se mu na tem mestu zahvaljujem.

¹⁹ L. Plesničar-Gec, *Keramika emonskih nekropol*, Dissertationes et monographiae 20, Ljubljana 1977, 39 s.

²⁰ T. Knific, *AV* 30 (1979) 745 s (št. 142).

²¹ F. Leben, A. Valič, *AV* 29 (1978) 539 in 540 s.

²² T. Knific, o. c., 735 s (št. 51), 737 s (št. 78), 739 s (št. 101).

²³ I. Curk, *AV* 24, 900 s, T. 3, sl. 14.

²⁴ T. Knific, o. c., 735 s (št. 56), 736 s (št. 72).

²⁵ T. Knific, o. c., 736 (št. 71) 737 (št. 83 in 84).

²⁶ Pomanjkanje najmlajših elementov na Brinjevi gori se zdi razumljivo, saj je najdišče izpostavljeno ob važni vpadnici Poetovio—Celeia.

- ²⁷ M. Slabe, *AV* 25 (1974) 421 s.
- ²⁸ T. Knific, *o. c.*, 754 s (št. 188).
- ²⁹ I. Curk, *ČZN*, *NV* 12 (1976), 16 ss, T. 3 (št. 4, 16, 17, 18, 22).
- ³⁰ S. Pahič, *AV* 29 (1978) 220 s (št. 1, 2, 3).
- ³¹ *O. c.*, 213 s (št. 28).
- ³² T. Knific, *o. c.*, 736 s (št. 65, 66, 67).
- ³³ S. Pahič, *o. c.*, 229 s, T. 13, sl. 13.
- ³⁴ I. Curk, *o. c.*, 16 ss, T. 3, sl. 9.
- ³⁵ P. Korošec, *AV* 25 (1974) 499, T. X, sl. 1.
- ³⁶ S. Pahič, *o. c.*, 229 s. (št. 10).
- ³⁷ gl. op. 18.
- ³⁸ T. Knific, *o. c.*, 744 (št. 133).
- ³⁹ F. Leben, A. Valič, *o. c.*, 540, T. 2, sl. 1.
- ⁴⁰ T. Knific, *o. c.*, 735 s (št. 58).
- ⁴¹ *O. c.*, 735 s. (št. 57), 739 s (št. 99) in 753 s (št. 176).
- ⁴⁵ *O. c.*, 745 s (št. 137).
- ⁴³ I. Curk, *o. c.*, 16 ss., T. 3, št. 11.
- ⁴⁴ gl. op. 18.
- ⁴⁵ S. Pahič, *AV* 30 (1979) 396 s, T. 4, sl. 4 in 6.
- ⁴⁶ Gradivo je določil I. Turk (Inštitut za arheologijo SAZU).
- ⁴⁷ Ker ni bilo mogoče dobiti širine zidov stavb, smo vnesli v načrt najvišje točke na vogalih zidov posameznih stavb.
- ⁴⁸ Za sedaj iz neočščenih ruševin ne moremo z gotovostjo sklepati na obliko florisa; glej tudi S. Ciglencečki, *AV* 26 (1975) 262 s. (ruševinski objekt št. 11).
- ⁴⁹ L. Bolta, *AV* 29 (1978) 510 ss, na sliki 1 objekti št. 3, 4 in 8.
- ⁵⁰ P. Petru, *Ajdovski gradec nad Vranjem pri Sevnici*, Kulturni in naravni spomeniki Slovenije 52, Ljubljana 1975, na načrtu naselbine (str. 16—17) stavba št. 6 in stolp št. 9.
- ⁵¹ R. Egger, *Carinthia I* 140 (1949) 3 ss, na načrtu stavbe št. VI, IX, X, XI, XIII.
- ⁵² F. Leben, A. Valič, *o. c.*, 536 ss, na načrtu stavba št. XIII.
- ⁵³ L. Bolta, *o. c.*, 510 ss (na sliki 1 stavba št. 6).
- ⁵⁴ R. Egger, *Carinthia I* 140 (1949) 3 ss (na načrtu stavba št. VII).
- ⁵⁵ R. Egger, *Jahreshefte des Österr. arch. Institutes* 25 (1929), Beiblatt, 191 ss (na načrtu stavba št. III).
- ⁵⁶ L. Bolta, *o. c.*, 510 ss (na sliki 1 objekt št. 5).
- ⁵⁷ R. Egger, *Carinthia I* 140 (1949) 3 ss (na načrtu stavba št. VIII in XVI).
- ⁵⁸ W. Schmid, *Das Joanneum* 6 (1943) 275 s.
- ⁵⁹ F. Jantsch, *Mitteilungen d. Anthrop. Gesellsch.* 43—47 (1947) 173 s (na načrtu stavba E).
- ⁶⁰ To dovoljuje različna višina ruševin pri posameznih stavbah.
- ⁶¹ T. Ulbert, *AV* 30 (1979) 696 ss.
- ⁶² L. Bolta, *o. c.*, 510 s.
- ⁶³ P. Petru, Topografija in historijat najdišča Vranje v P. Petru, T. Ulbert, *Vranje pri Sevnici*, *KiM* 12 (1975) 17 s; P. Petru, *Ajdovski gradec nad Vranjem pri Sevnici*, Kulturni in naravni spomeniki Slovenije 52, 18 ss; M. Slabe, *AV* 29 (1978) 386 s; T. Ulbert, *o. c.*, 712 s.

ERGEBNISSE DER ERSTEN FORSCHUNGEN AUF GRADEC BEI PRAPRETNO

Zusammenfassung

Mit der Terrainaktion in den Jahren 1978 und 1979 wünschten wir das archäologische Bild der bis damals nur an der Oberfläche erforschten spätantiken Siedlung Gradec bei Prapretno abzurunden. Wir reinigten gründlich das Gesamtareal der Siedlung und machten eine geodätische Aufnahme, in die wir die sichtbaren Überreste der Gebäuderümpfe eintrugen. Um die Tiefe der Kulturschicht festzustellen, hoben wir drei kleinere Sonden aus, in denen wir auf zahlreiches Kleinmaterial stießen. Die Sonde im Gebäude 4 wies eine ungefähr 70 cm tiefe Schuttschicht auf, während in der Ecke des Gebäudes eine Handmühle in situ entdeckt wurde. In den übrigen zwei Sonden trafen wir auf eine stark durcheinander gemischte, ca. 1 m tiefe Kulturschicht, in der wir ausser der spätantiken auch Spuren der vorgeschichtlichen Besiedlung entdeckten.

Interpretation der Funde

Vorgeschichtlicher Zeitraum

Das hier vertretene vorgeschichtliche Fundgut ist verhältnismässig spärlich. Ausser Keramikfragmenten gibt es nur noch Quarzabschläge, Absprensel und das Fragment einer Klinge. Bronze- oder Eisengeräte, die mit Sicherheit diesem Zeitraum zugeschrieben werden

könnten, kommen nicht vor. Mit Hinsicht auf die Tatsache, dass das Quarzmaterial gänzlich unausgeprägt und zeitlich uncharakteristisch ist, kommt für die Analyse des Fundmaterials nur das Keramikinventar in Betracht.

Auf Grund der erhaltenen Formen und Grössen der Mundsäume ist ersichtlich, dass unter der Keramik nur zwei Grundformen von Gefässen stärker vertreten sind: Töpfe (5 Exemplare) und Schüsseln (5 Exemplare). Ausser diesen zwei Gattungen erscheint in je einem Exemplar noch die Form der flachen Milchsüssel und des Tontrinkglases. Jedenfalls verfügen wir jedoch einstweilen über zu wenig Material, dass wir uns daraus ein Bild der vorgeschichtlichen Keramik auf Gradec bilden könnten. Der Ringwall war nämlich in der spätantiken Periode so dicht besiedelt, dass die vorgeschichtliche Schicht vermutlich fast in Gänze vernichtet wurde und vielleicht wird nur durch umfangreichere Ausgrabungen darin noch ein Areal entdeckt werden, wo es möglich sein wird, auch die vorgeschichtlichen Überreste gründlicher zu erforschen.

Die Verzierung auf den vorgeschichtlichen Gefässen ist ganz gewöhnlich, hauptsächlich vertrete durch mehrere Beispiele der aufgegliederten Rippe und unterschiedliche Einschnitte.

Es gibt wenige chronologische Stützpunkte, dennoch sind deren so viele, dass sie die Rahmendatierung in den Zeitraum der Urnenfelderkultur und der Hallstattzeit ermöglichen.¹¹ Auf diese Zeit weisen vor allem die Faktur und die Verzierung hin, während einige charakteristischere Mundsäume die vorläufige Einordnung namentlich in die Spätphase der Urnenfelderkultur und die Anfangsphase der Hallstattzeit zulassen (9.—7. Jh. v.u.Z.). Zugunsten dieser Datierung sprechen vor allem die innen facettierten Mundsäume der Töpfe (12, 13, 67), die Schüsseln (9, 18) und ein Gefässhenkel (24).¹²

Das ergrabene vorgeschichtliche Material ist bedeutsam namentlich deswegen, weil es den Ringwall in einem Areal bezeugt, das bis vor kurzem auf der Karte der vorgeschichtlichen Fundorte gänzlich leer war. Gemeinsam mit dem vorgeschichtlichen Ringwall Mar-elica über Planina bei Sevnica (der von Gradec ca. 2 km entfernt ist) weist er auf eine dichtere Besiedlung der Wasserscheide zwischen dem Savatal an der Süd- und dem Vogljaj-natal an der Nordseite.¹³

Die zum Ringwall gehörende Nekropole ist heute nicht bekannt, wenn auch drei an Grabhügel erinnernde Bildungen, die auf dem Sattel zwischen Gradec und dem Rudenik, auf der Parz. Nr. 864/1 Kat. Gem. Marijina vas, sichtbar sind. Alle drei haben ungefähr die gleichen Dimensionen (Durchm. 12 m, H. 1,5 m), doch sind sie nicht gleich gut erhalten. Am ausgeprägtesten ist die nördliche Erhebung, weniger die mittlere und schon fast ganz unerkennbar die an der Westseite mit dem Abhang des Rudenik verschmelzende dritte; ihre Umrisse kann man nur noch errahnen. Ohne vorhergehende Aushebungen dieser Hügel kann man nicht zuverlässig sagen, ob sie künstlich entstanden sind, und noch weniger, ob sie eine Form der ehemaligen Gräberausgestaltung darstellen. Vielleicht handelt es sich nur um Haufen von Steinen, welche die ehemaligen Besitzer von der ansonsten grasbewachsenen Oberfläche beseitigt haben.

Spätantike Periode

Das Fundmaterial aus dieser Periode ist auf Gradec trotz der sehr kleinen erforschten Areals recht zahlreich. Ausser dem wie üblich überwiegenden Keramikmaterial wurden auch Fragmente von Glasgefässen und von Bronze- sowie Eisengegenstände gefunden. Bei aller Massenhaftigkeit des Materials gibt es jedoch wenige Funde, die einen zuverlässigen zeitlichen Stützpunkt bieten würden. Dazu kann in erster Linie der zwischen den Jahren 318 und 320 geprägte Konstantin-Follis gezählt werden, der vielleicht die Besiedlung bereits am Beginn des 4. Jh. bezeugt, mit Hinblick auf die starke Abnutzung aber vermutlich auch noch viel später.¹⁴ Die übrigen Metallfunde steuern zur Datierung nicht viel bei, waren sie doch längere Zeit im Gebrauch und tragen keinerlei bestimmte zeitliche Kennzeichen. So bleibt noch die Keramik übrig, die eine verhältnismässig mannigfaltige Auswahl an grobem Küchengeschirr und in kleinerem Ausmass an besseren Gefässen bietet. Die Fragmente dieser Keramik lassen sich mit der Keramik aus übrigen Fundorten vergleichen und so wird doch ein gewisser zeitlicher Stützpunkt für die Entstehung und Dauer der befestigten Siedlung gewonnen.

Wir haben sämtliche charakteristischen Elemente der Keramik (Mundsäume, Verzierung, Böden, Henkel) gesammelt und so mittels der zeichnerischen Rekonstruktion 115 Formen erhalten, bei denen sich mit ziemlicher Glaubwürdigkeit der Gefässtyp feststellen lässt. Da

der Grossteil des Materials zur groben Küchenkeramik gehört, haben wir diese eingehender analysiert, während wir die Überreste des besseren — höchstwahrscheinlich importierten Geschirrs — später besprechen.¹⁵

Analogien zu den einzelnen Typen groben Küchengeschirrs haben wir ausschliesslich aus den nächstliegenden spätantiken Fundorten hinzugezogen, denn diese Keramik hat einen ausgeprägt lokalen Charakter und so hätte ein Vergleich mit den Fundbeständen aus entfernten Fundorten keinen Sinn. Derartige Analogien wären nur bei der besseren Töpferware möglich, die sich elastischer nach den Formtendenzen der grösseren Herstellungszentren richtete.

Die grobe Küchenkeramik weist folgende Gefässtypen auf: Töpfe, Schüsseln, Krüge, Becher, Dreifüsse und Teller (berücksichtigt wird auch das schon vor Jahren bei der Besichtigung der Oberfläche entdeckte Fundgut).

Die am zahlreichsten vertretene Gruppe im Keramikinventar sind die Töpfe. Um eine Übersicht ihrer Profile zu erlangen, haben wir eine Übersichtstabelle angefertigt, worin wir das verfügbare Material in mehrere Typen aufgegliedert haben.

Typ 1

Bauchiger Topf mit niedrigem Hals, der in den spätantiken Schichten Sloweniens öfters zutage kommt (Drnovo¹⁶, Hrušica¹⁷, Brinjeva gora¹⁸). In Emona wird er ins 4. Jh. datiert¹⁹. In den übrigen Fundorten sind Angaben, die seine zeitliche Einordnung ermöglichen würden, noch nicht bekannt. In grösseren Mengen erscheint dieser Topf erst im Laufe der Spätantike und dürfte damals eine der am meisten verbreiteten Formen des Küchentopfes dargestellt haben. Auf Gradec gibt es zwei Varianten (a, b), von denen die erste grössere Töpfe mit einfacherem Profil, die zweite aber etwas kleinere Exemplare mit viel schärfer nach aussen gebogenem Mundsäum und verlängertem Hals vertreten. In den benachbarten Fundorten kann eine Ähnlichkeit mit dem Topf aus Vranje festgestellt werden.²⁰

Typ 2

Die nächste in diesem Fundort vertretene Topfform ist ein Gefäss mit zylindrischem Hals und stark, meistens sogar rechtwinklig hinausgebogenem Mundsäum. Innerhalb dieses Typs erscheinen im bisher geborgenen Material drei Varianten, die sich voneinander nur durch die Ausgestaltung der Mundsäumränder unterscheiden; allen ist jedoch ein längerer zylindrischer Hals und ein fast rechtwinklig hinausgebogener Mundsäum gemeinsam.

Dieser Typ hat einstweilen keine engeren Parallelen und ist in den bisher erforschten spätantiken Siedlungen in den Südostalpen nicht bekannt. Unter den Fundbeständen aus den bereits ausgehobenen Siedlungen kann man einige Mundsäume mit verwandten Merkmalen finden, wenn auch ein ganz ähnliches Exemplar nicht entdeckt werden konnte.

An den Typ 2a erinnern ein wenig zwei Profile aus Ajdna,²¹ und eine gewisse Ähnlichkeit zeichnet sich auch bei einigen Töpfen auf Vranje ab,²² nur ist ihr Hals nicht so streng zylindrisch.

Eine ähnliche Profilierung, wie sie Typ 2b auf Gradec aufweist, ist in der nahen Umgebung nicht bekannt; verwandt scheint ein spätantikes Fragment aus Ajdovščina, nur ist der Hals wieder nicht so streng zylindrisch.²³

Auch die Variante 2c hat keine guten Analogien. Am meisten sind ihr noch einige Profile der Mundsäume von Töpfen aus Vranje ähnlich.²⁴

Nach dem massenhaften Auftreten dieses Töpferstyps auf Gradec und dem Fehlen von Analogien anderswo urteilen wir, dass es sich um das Erzeugnis einer Werkstatt handelt, die in der Siedlung selbst, bzw. in ihrer unmittelbaren Umgebung tätig sein musste. Insofern wir aus dem gegenwärtigen Stand der Forschungen schliessen dürfen, scheint sich diese Form aus dem Topf des Typs 1 entwickelt zu haben. Zu dieser Annahme hat uns namentlich die Form des Mundsäumens am Topf Nr. 100 geführt, die einen gewissen Übergang von der Form des Typs 1 zum Typ 2 darstellt. Der Hals ist nämlich schon etwas länger und auch mehr zylindrisch, ansonsten aber zeigt der Mundsäum vor allem die Form des 1. Typs. Auch von dieser Übergangsform gibt es einige verwandte Elemente im nächstliegenden spätantiken Fundort Vranje.²⁵ Es darf angenommen werden, dass sich diese Entwicklung auf Gradec vollzogen hat, ist doch dies angesichts der Isoliertheit des Postens von anderen wichtigeren Herstellungszentren (insofern diese noch bestanden) durchaus möglich, denn an Vorlagen von aussen gab es infolge des stark zurückgegangenen Handels im 5. und 6. Jh. immer weniger.

Da unsere Voraussetzung zum Teil durch die Tatsache bestätigt wird, dass im Fundort Brinjeva gora, der im übrigen ausserordentlich verwandtes keramisches Inventar aufweist, dieser Typ nicht wahrzunehmen ist, könnte man vorläufig schliessen, dass er die jüngste Mundsamvariante der Töpfe auf Gradec vorstellt.²⁸

Typ 3

Der Mundsam ist dreieckig verdickt, auf die Weise, die für die spätere mittelalterliche Keramik charakteristisch ist, wo dies übrigens auch ziemlich ausgeprägter erscheint. Obwohl schlecht erhalten, scheint er noch am ähnlichsten dem Typ des Topfes aus Dane bei Lož, der auf Grund des Begleitmaterials in die zweite Hälfte des 5., bzw. sogar an den Beginn des 6. Jh. datiert wird.²⁷ Bei unserem Fragment ist der Mundsam noch etwas ausgeprägter dreieckig modelliert, deshalb dürfte man typologisch auf ein Erzeugnis des 6. Jh. schliessen. Zum Teil ähnelt diesem Fragment auch ein Topf aus Vranje.²⁸

Die Typen 4 und 5

Vertreten sind sie nur durch je ein Exemplar. Einige Analogien zum Typ 4 gibt es unter dem Fundgut der Siedlungen Spodnje Grušovje²⁹ und Slovenska Bistrica,³⁰ wogegen der Typ 5 zu wenig charakteristisch ist, dass er an andere bereits bekannte Exemplare geknüpft werden könnte.

Erwähnt muss besonders das Fragment des Mundsaumes von Topf Nr. 121 werden, das wegen seines schlechten Zustandes schwer einzuordnen wäre. Am wahrscheinlichsten scheint es noch zum sog. Typ des Blumentöpfchens zu gehören. Die nächste Parallele dazu könnte man im Töpfchen aus dem Gebäude B in Slovenska Bistrica sehen.³¹

Die zweite, zahlenmässig ziemlich bescheidenere Gruppe der groben Küchenkeramik stellen die Schüsseln dar. Unter den Nr. 43, 85 und 153 erscheinen Formen, die im Inventar der römischen materiellen Kultur bei uns verhältnismässig häufig vorkommen. Aus der Spätantike können wir drei ähnliche aus Vranje anführen, mit der Anmerkung, dass der Knick bei den Schüsseln aus Gradec beachtlich schärfer ist und dass die Schüsseln flacher sind.³² Ähnliche Formen finden sich in Velenik,³³ Spodnje Grušovje³⁴ und auf Svete gore.³⁵

Diesen Schüsseln sehr ähnlich ist die Schüssel Nr. 83, die eine entsprechende Parallele gleichfalls in Velenik hat.³⁶

Die Schüssel Nr. 118 hat die beste Analogie auf Brinjeva gora,³⁷ ähnliche Formen wurden indessen auch auf Vranje³⁸ und auf Ajdna³⁹ gefunden.

Die Schüssel Nr. 93 ist sehr ähnlich einem Exemplar aus Vranje,⁴⁰ Nr. 119 hat aber ebenfalls mehrere gute Parallelen im selben Fundort.⁴¹ Auch die Schüsseln Nr. 42 und 56 sind einseitig in den näher gelegenen Fundorten ohne Analogien, während die Schüssel Nr. 78 gegenwärtig nicht zuverlässig in Gänze rekonstruiert werden kann.

Von den Tellern sind typische Formen vertreten, die in den benachbarten Fundorten zutage kommen. So haben die Teller Nr. 41 und 88 gute Analogien auf Vranje⁴² und in Spodnje Grušovje,⁴³ der Teller Nr. 95 aber auf Brinjeva gora.⁴⁴

Von den Deckeln sind nur zwei Knäufe erhalten geblieben. Beide sind verhältnismässig uncharakteristisch, doch kann bei Nr. 154 eine Parallele von Brinjeva gora angeführt werden, wo die kreisförmigen unregelmässigen Besenstrichbänder auf zwei Bodenflächen jenen vom Deckel aus Gradec ähnlich sind.⁴⁵

Das bessere Geschirr ist grösstenteils nur durch sehr spärliche Fragmente vertreten. Es handelt sich vor allem um Gefässcherben aus geschlämmtem, rot und grau gebranntem Ton, in einigen Fällen erscheinen aber auch Überreste von gelb-grüner und hellbrauner Glasur. Die Formen dieser Gefässe lassen sich heute nicht einwandfrei rekonstruieren.

Bei dieser Darstellung des Keramikmaterials müssen wir abermals hervorheben, dass wir mit einem ausserordentlich kleinen Prozent des gesamten Keramikinventars zu tun haben, deswegen ist diese Erörterung von durchaus vorläufigem Charakter. Dies verrät schon am besten der Vergleich zwischen den Sonden 1 und 2, wo bereits unterschiedliche Gefässtypen erscheinen. Das ausgegrabene Material versuchten wir nur ein wenig einzureihen, um wenigstens ein Rahmenbild der hiesigen Keramik zu gewinnen, das angesichts des Fehlens des übrigen, zeitlich ausgeprägteren Materials in der spätantiken Periode nun einmal die meisten Resultate geben könnte.

Die chronologische Aufteilung der spätantiken Keramik (vornehmlich der groben Küchenkeramik) steht gegenwärtig noch aus und wird nur durch systematische Veröffentlichungen

aller ausgegrabenen Funde und ihre Anknüpfung an die Keramiktypen und andere, zeitlich gut bestimmte Gegenstände zu erlangen sein.

Interessant ist der Vergleich des erörterten Materials mit dem Material der nächstliegenden spätantiken Posten Rifnik, Vranje, Tinje und Svete gore. Bei gemeinsamen Merkmalen (einige Mundsaumformen, Körnigkeit, Intensität des Brennens, Porosität u. a. m.) gibt es ziemlich viele solche Merkmale, die nur den einzelnen Fundorten eigen sind. Zu bemerken sind Formen und Ausführungstechniken von Gefässen, die von einzelnen Töpfern aus dem Zeitabschnitt des 3. und 4. Jh. übernommen worden sind, also vor der Übersiedlung auf die Höhenposten. Hier haben sie dann die keramischen Erzeugnisse nach eigenem Geschmack und Können weiterentwickelt. Allerdings lässt einstweilen die Tatsache, dass wir die grobe Küchenkeramik der ersten drei Jahrhunderte in unseren ländlichen Regionen und das genaue Datum der Übersiedlung der Einwohner nicht kennen, keine gewichtigeren Schlüsse darüber zu, wo und welche Formen und Techniken sie übernahmen und dann isoliert weiter entwickelten.

In den Sonden 1 und 2 wurde auch einiges Tierknochenmaterial gefunden.⁴⁶ Vertreten sind drei Gattungen: das Hausrind (*Bos taurus*), das Schaf oder die Ziege (*Ovis s. capra*) und das Hausschwein (*Sus scrofa domesticus*). Am zahlreichsten sind die Knochen des Hausschweins, das zweifellos durch zumindest zwei Subjekte vertreten ist. Aus den Knochen zu schliessen, handelt es sich um junge Schweine. Die Rinderknochen weisen auf eine kleine Rasse oder ein sehr junges Tier hin.

Architektur

Anlässlich des eigentlichen Sondierens auf dem Gradecgipfel gelang es uns, auch das Gesamtareal gründlich zu reinigen und dabei konnten wir etwas besser die Überreste der Architektur unterscheiden und sie in die geodätische Aufnahme des Terrains eintragen.⁴⁷ So konnte auf Grund einer genaueren Vermessung die Anordnung der Gebäude im Rahmen der Gesamtsiedlung festgestellt und für sie entsprechende Parallelen in den Gebäuden der bereits ausgegrabenen spätantiken Siedlungen im Ostalpenraum ausfindig gemacht werden (dabei lassen wir das Gebäude Nr. 11 aus, wo wir wegen der Lage, Orientierung und Erhaltung der Trümmer eine frühchristliche Kirche vermuten).⁴⁸

Am häufigsten ist der Gebäudetyp mit ganz einfachem, einräumigem Grundriss von rechteckiger Form vertreten. Her gehören die in der geodätischen Aufnahme mit den Ziffern 6, 7, 8, 9, 10, 13, 16, 17, 18, 20 bezeichneten Gebäude. Dieser Typ ist auch sonst am häufigsten vertreten in anderen Fundorten, wie z. B. auf Rifnik⁴⁹ (drei Gebäude — einschliesslich des Wachhauses), Vranje⁵⁰ (Gebäude und Turm), Ulrichsberg⁵¹ (fünf Gebäude), Ajdna⁵² (ein Gebäude) u. a. Es handelt sich um ganz einfache Wohnhäuser. Falls sie am Rand (der Um-mauerung) der Siedlung liegen kann man sie als Räume auffassen, wo ihre Bestimmung als Wohnung mit eventuellen Verteidigungsbedürfnissen verbunden war.

Der zweite hier vorkommende Typ ist ein grösseres Gebäude mit zwei Räumen, in denen einer in der Regel bedeutend kleiner ist als der andere. So sind die Gebäude Nr. 1, 2, 4, 5, 15. Auf ähnliche treffen wir auf Rifnik⁵³ (eines), Ulrichsberg⁵⁴ (eines), Duell⁵⁶ (eines) u. a.

Eine Variante desselben Typs scheint der Grundriss des Gebäudes Nr. 3 auf Gradec mit drei Räumen, von denen einer sehr klein ist, und wie angelehnt an die Längsseite des Hauses zu sein scheint (Speicher?). Ein ähnliches Beispiel sieht man bei dem Gebäude auf Rifnik.⁵⁶

Interessante Grundrisse stellen die Bauten Nr. 21 und 12 dar. Auf Grund der Oberflächenbesichtigung und des schlechten Zustandes beider Häuser kann der Gebäudetyp nicht völlig zuverlässig bestimmt werden. Es erweckt den Anschein, als bestünde es aus zwei selbständigen Wohneinheiten, die aber aus Raummangel zusammengedrückt sind. Allerdings besteht noch eine zweite Möglichkeit, die wahrscheinlicher scheint, und zwar, dass es sich um einen funktionell andersartigen Gebäudetyp handelt. Ähnliche Grundrisse finden sich vor allem auf Ulrichsberg.⁵⁷

Es bleibt noch der letzte Gebäudetyp auf Gradec übrig — Nr. 19. Dies ist ein längerer Bau mit fünf Räumen. Seine Bestimmung ist einstweilen noch nicht völlig klar, obwohl man ähnliche Grundrisse noch auf Rifnik⁵⁸ und in Heidenburg-Göfis⁵⁹ finden kann. Bei beiden angeführten Parallelen ist die Länge etwas grösser, der letzte Raum aber etwas breiter als die übrigen. Trotzdem weisen die Dimensionen und die Aufgliederung auf ein verwandtes Objekt hin. Mit Hinblick auf die Tatsache, dass sich das Gebäude in unmittelbarer Nähe des Eingangs und auch sonst in der Nähe des Nordrandes der Siedlung befindet, der am leichtest-

ten zugänglich ist, dürften wir es als Raum für eine kleine, jedoch ständig bereite Besetzung auffassen, die rasch die kritischsten Stellen im Verteidigungsmechanismus besetzen und nach Bedürfnis sofort intervenieren konnte. Auf eine derartige Bestimmung weisen gleichfalls die oben erwähnten Parallelen auf Rifnik und Heidenburg-Göfis hin, wo die Gebäude eine ähnliche Position am Rand der Siedlung und in der Nähe des Eingangs einnehmen.

In den Gebäuden des ersten und des zweiten Typs dürfte man Wohnbauten der Ansässigen sehen, bei denen sich die soziale Differenzierung noch immer stark abzeichnet, die Grösse und der Erhaltungsstand der Bauten wie z. B. Nr. 1 und 3 mit den hinzugehörnden Wasserspeichern deuten nämlich auf wichtigere Familien hin. Es ist recht wenig wahrscheinlich, dass im Gebäude mit zwei Räumen zwei Familien gelebt hätten, ist doch der zweite Raum in der Regel beträchtlich kleiner als der erste und schliesst so das gemeinsame Wohnen zweier Familien im selben Haus aus.

Beim Betrachten des Siedlungsplans zeigt sich, dass die Gebäude in einer bestimmten Ordnung am Rand entlang angeordnet sind, was auf ein wohlüberlegtes Grundrisskonzept der Gesamtsiedlung hindeutet. Der Mittelteil des Areals ist bebaut — insofern man es heute ohne Ausgrabungen sagen kann — mit Gebäuden von besonderer Bedeutung. Da ist zunächst Nr. 11 im etwas höher gelegenen Teil — vermutlich ein Kultobjekt, und an jeder Seite zwei grössere Häuser, die schon mit Hinsicht auf die gänzlich andersartigen Grundrisse ausser der Wohnfunktion auch noch irgendwelchen anderen Zwecken dienen. Dies würde auch das oben erörterte Gebäude Nr. 19 bestätigen, das an der am meisten exponierten Nordseite sozusagen frontal diesen Zentralkomplex der Siedlung absperrt.

Systematische Ausgrabungen werden vermutlich hier auch das Verhältnis zwischen den total gemauerten Gebäuden und jenen feststellen, die kombiniert gebaut waren: die Fundamente gemauert, der Überbau aus Holz.⁶⁰ So könnten wir — ausser durch die Analyse des Kleinmaterials — auch auf diese Weise einige Elemente gewinnen, die behilflich wären, zu einer nuancierten Interpretation der sozialen Abstufung der Gemeinschaft in derartigen Siedlungen zu gelangen. Im Augenblick scheint es, dass ganz gemauert nur die Gebäude Nr. 1, 3, 11 und 19 waren. Und dadurch wird abermals ihre Bedeutung im Rahmen der Gesamtsiedlung bestätigt.

Schlusswort

Die Sondierungen und Vermessungen auf Gradec bei Prapretno haben die bereits im ersten Bericht geäusserte Datierung in die spätantike Periode bestätigt, ausserdem aber auch auf die Existenz eines verhältnismässig stark besiedelten vorgeschichtlichen Ringwalls hingewiesen.

Über die vorgeschichtliche Besiedlung lässt sich gegenwärtig nichts mehr sagen, als dass das Fundgut in groben Umrissen in die Zeit der Spätphase der Urnenfelderkultur und in die Anfangsphase der Hallstattzeit datiert wird. Die vorgeschichtliche Schicht ist infolge der intensiven späteren Besiedlung stark beschädigt und neue Resultate im Zusammenhang mit der vorgeschichtlichen Besiedlung werden nur weitere Ausgrabungen erbringen.

Auch der Beginn des Ausbaus der spätantiken Siedlung auf Gradec kann gegenwärtig schwer bestimmt werden. Wir dürfen zwar annehmen, sie habe als Notzuflucht schon früher gedient, die Münze und einige Gefässformen stellen jedoch das Einsetzen der ständigen Besiedlung irgendwann in die Mitte des 4. Jahrhunderts. Vielleicht werden das bei weiteren Grabungen gefundene Material und die eventuell entdeckte frühere Architektur diese Annahme widerlegen — wie dies auf Vranje⁶¹ — und schon zuvor auf Rifnik⁶² geschehen ist.

Ebenso kann heute nicht unumstösslich sicher die Länge der Dauer des Lebens in der Siedlung festgestellt werden, doch verrät die in den zwei Sonden entdeckte tiefe Kulturschicht mit zahlreichen Funden, dass die Menschen auf Gradec eine geräume Zeit ausdauernten.

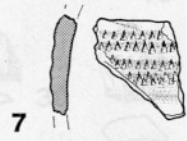
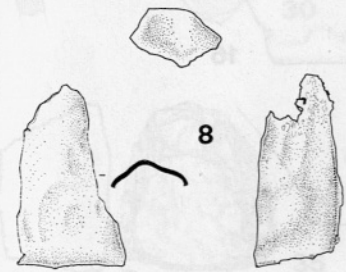
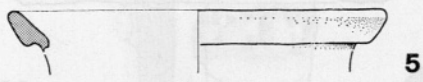
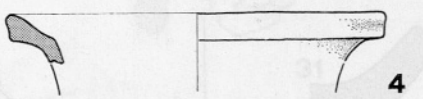
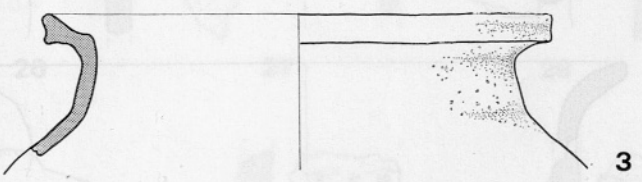
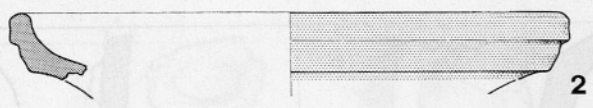
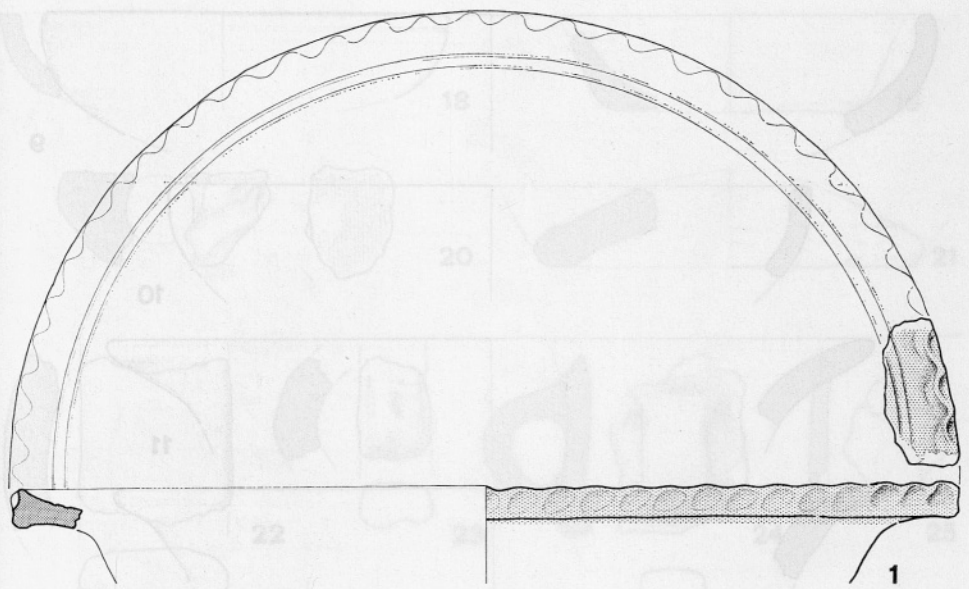
Der Vergleich der aufs neue vermessenen Grundrisse der Gebäude und ihre Anordnung weisen auf eine gut organisierte Flüchtlingsgemeinschaft hin, in der eine sozial noch immer in Schichten abgestufte Einwohnerschaft unterschieden werden kann. Zugunsten dessen spricht vor allem die Grösse einiger Häuser und ihre Aufteilung in zwei oder sogar mehr Räume. Ein besonderes Problem stellen die Spuren einiger der grössten Häuser in der Mitte der Siedlung dar, in denen neben der Kultfunktion noch eine andere Bedeutung gesehen werden dürfte. Zweifellos handelt es sich vorwiegend um Wohnräume, die Siedlung war ja so dicht besiedelt und so schwer zugänglich, dass darin auf keinen Fall Ställe und andere Wirtschaftsgebäude zu erwarten wären. Diese werden in unmittelbarer Nähe von Gradec

gesucht werden müssen, am Rande der ausgedehnten Felder und Wiesen, die sich von hier und hin bis zur gegenwärtigen Ortschaft Prapretno an der Südseite erstrecken, an der Nordseite aber über Marijina vas und Marof. Im längsten, mehrmals aufgeteilten Haus kann eine ständig bereite, bewaffnete Besatzung zum Schutz der Niederlassung angenommen werden.

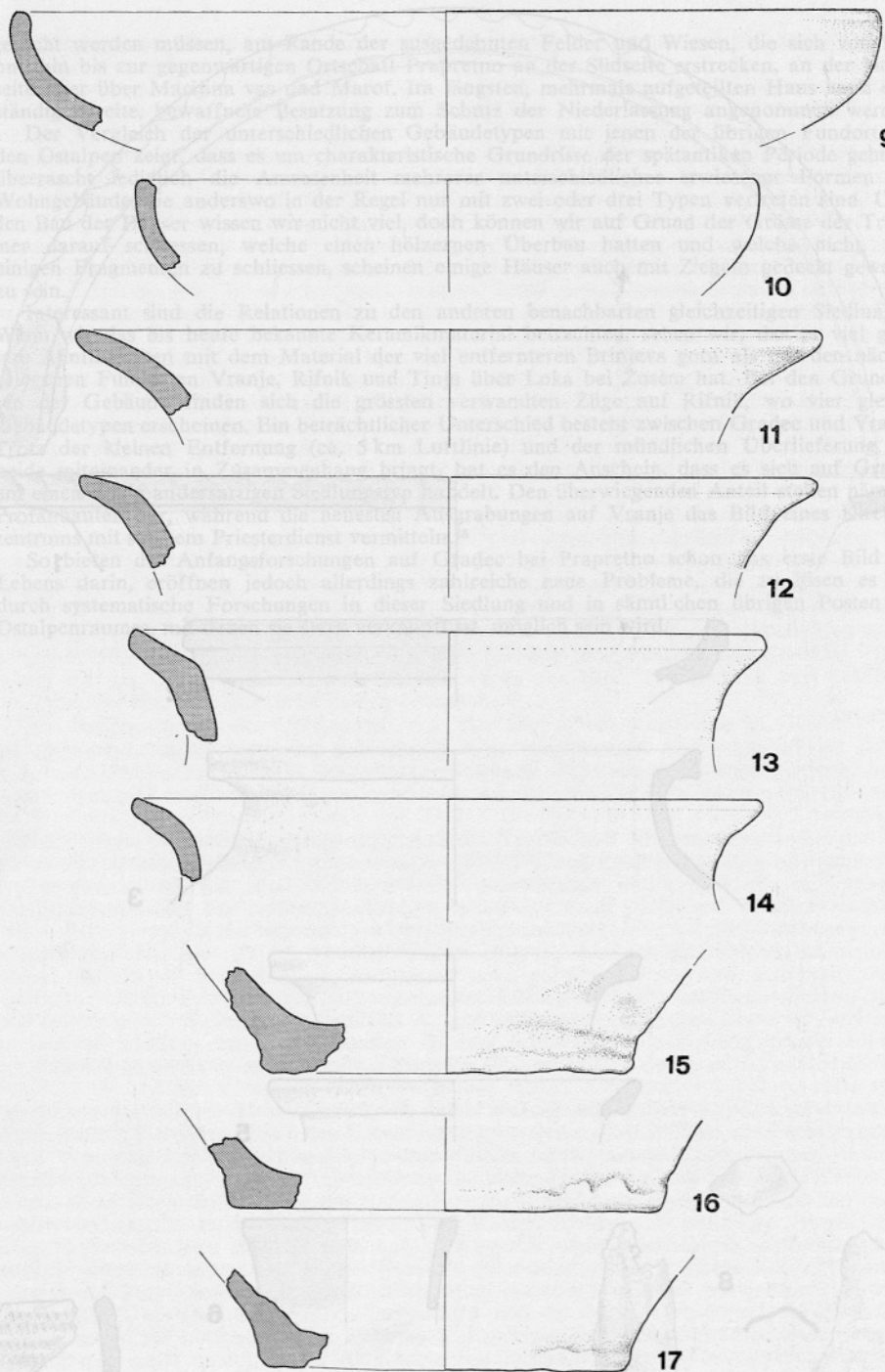
Der Vergleich der unterschiedlichen Gebäudetypen mit jenen der übrigen Fundorte in den Ostalpen zeigt, dass es um charakteristische Grundrisse der spätantiken Periode geht, es überrascht lediglich die Anwesenheit mehrerer unterschiedlicher erwiesener Formen der Wohngebäude, die anderswo in der Regel nur mit zwei oder drei Typen vertreten sind. Über den Bau der Häuser wissen wir nicht viel, doch können wir auf Grund der Grösse der Trümmer darauf schliessen, welche einen hölzernen Überbau hatten und welche nicht. Aus einigen Fragmenten zu schliessen, scheinen einige Häuser auch mit Ziegeln gedeckt gewesen zu sein.

Interessant sind die Relationen zu den anderen benachbarten gleichzeitigen Siedlungen. Wenn wir das bis heute bekannte Keramikmaterial betrachten, sehen wir, dass es viel grössere Ähnlichkeiten mit dem Material der viel entfernteren Brinjeva gora als mit den nächstgelegenen Fundorten Vranje, Rifnik und Tinje über Loka bei Žusem hat. Bei den Grundrissen der Gebäude finden sich die grössten verwandten Züge auf Rifnik, wo vier gleiche Gebäudetypen erscheinen. Ein beträchtlicher Unterschied besteht zwischen Gradec und Vranje. Trotz der kleinen Entfernung (ca. 5 km Luftlinie) und der mündlichen Überlieferung, die beide miteinander in Zusammenhang bringt, hat es den Anschein, dass es sich auf Gradec um einen völlig andersartigen Siedlungstyp handelt. Den überwiegenden Anteil stellen nämlich Profanbauten dar, während die neuesten Ausgrabungen auf Vranje das Bild eines Kirchenzentrums mit starkem Priesterdienst vermitteln.⁶³

So bieten die Anfangsforschungen auf Gradec bei Prapretno schon das erste Bild des Lebens darin, eröffnen jedoch allerdings zahlreiche neue Probleme, die zu lösen es nur durch systematische Forschungen in dieser Siedlung und in sämtlichen übrigen Posten des Ostalpenraumes, mit denen sie stark verknüpft ist, möglich sein wird.

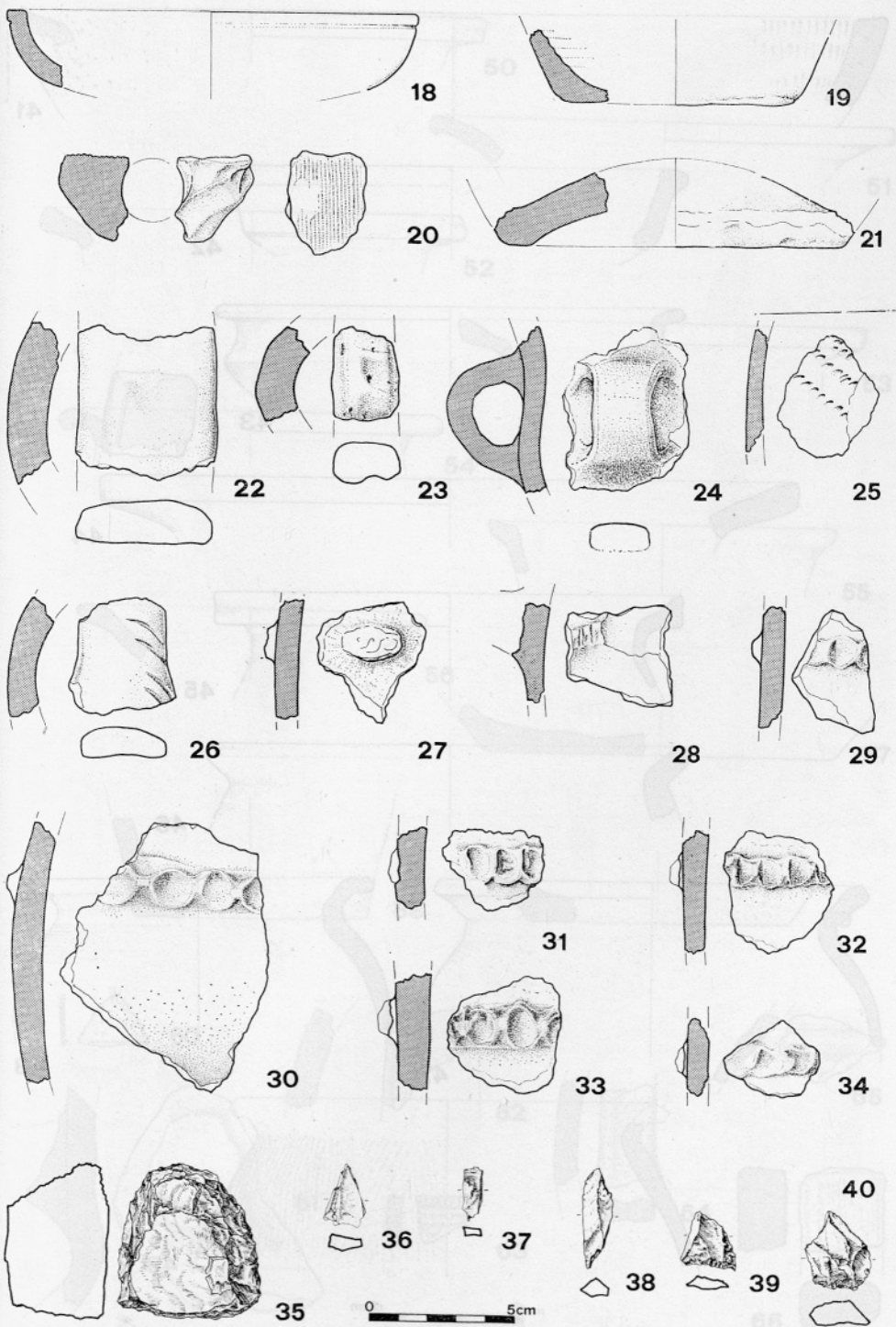

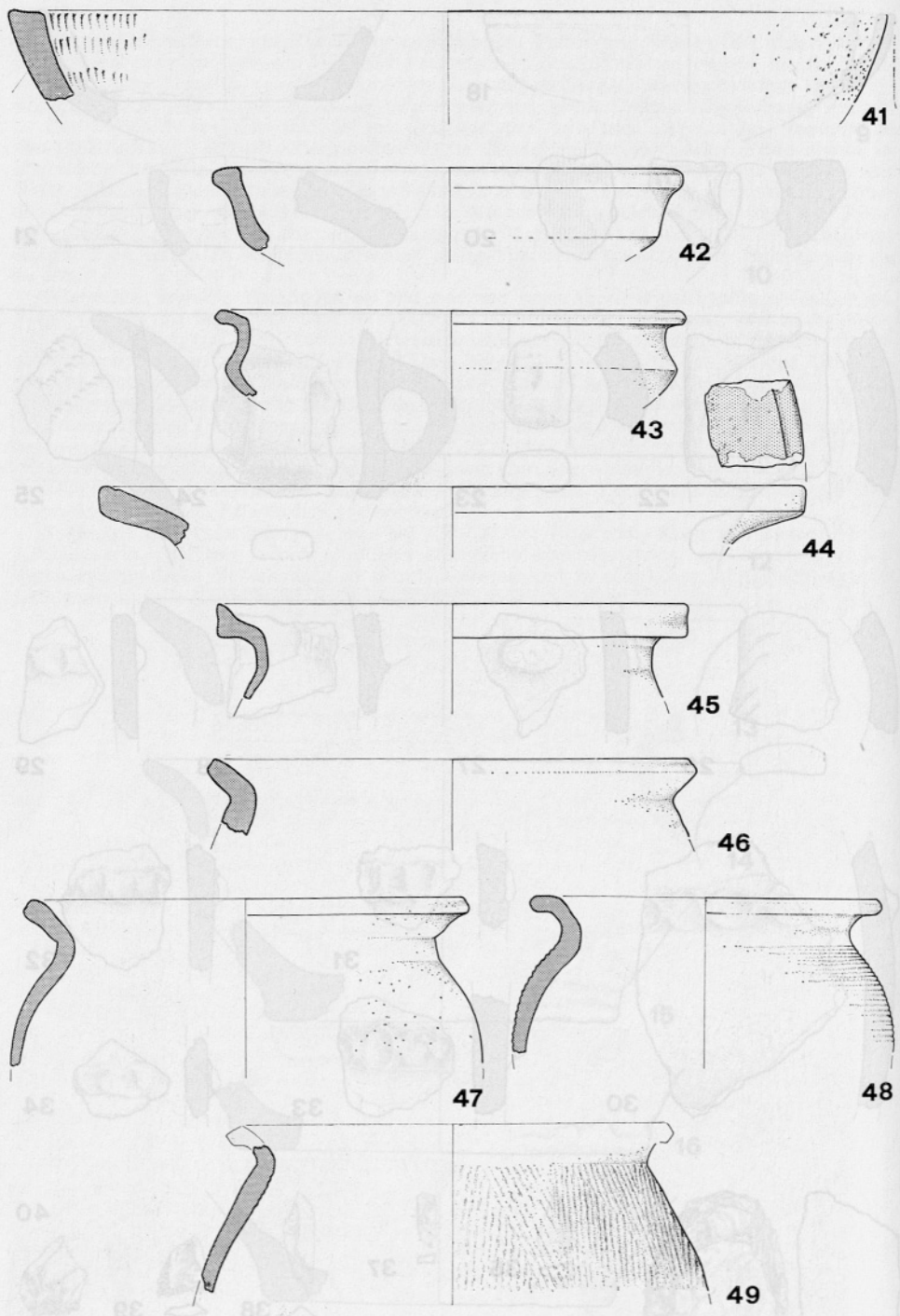
T.1

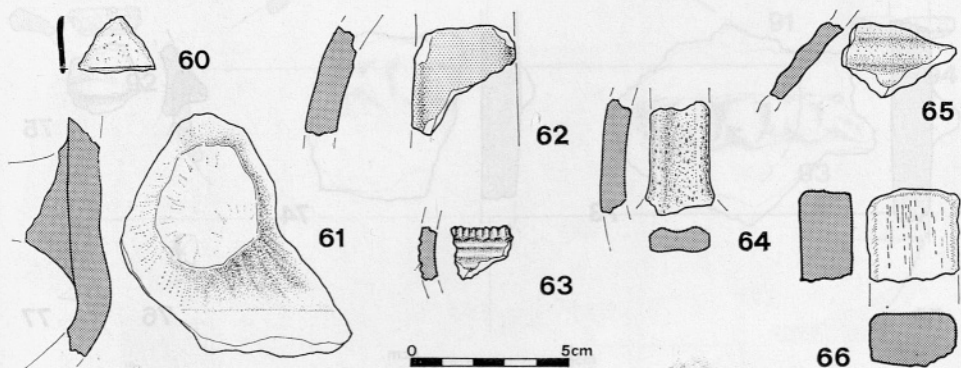
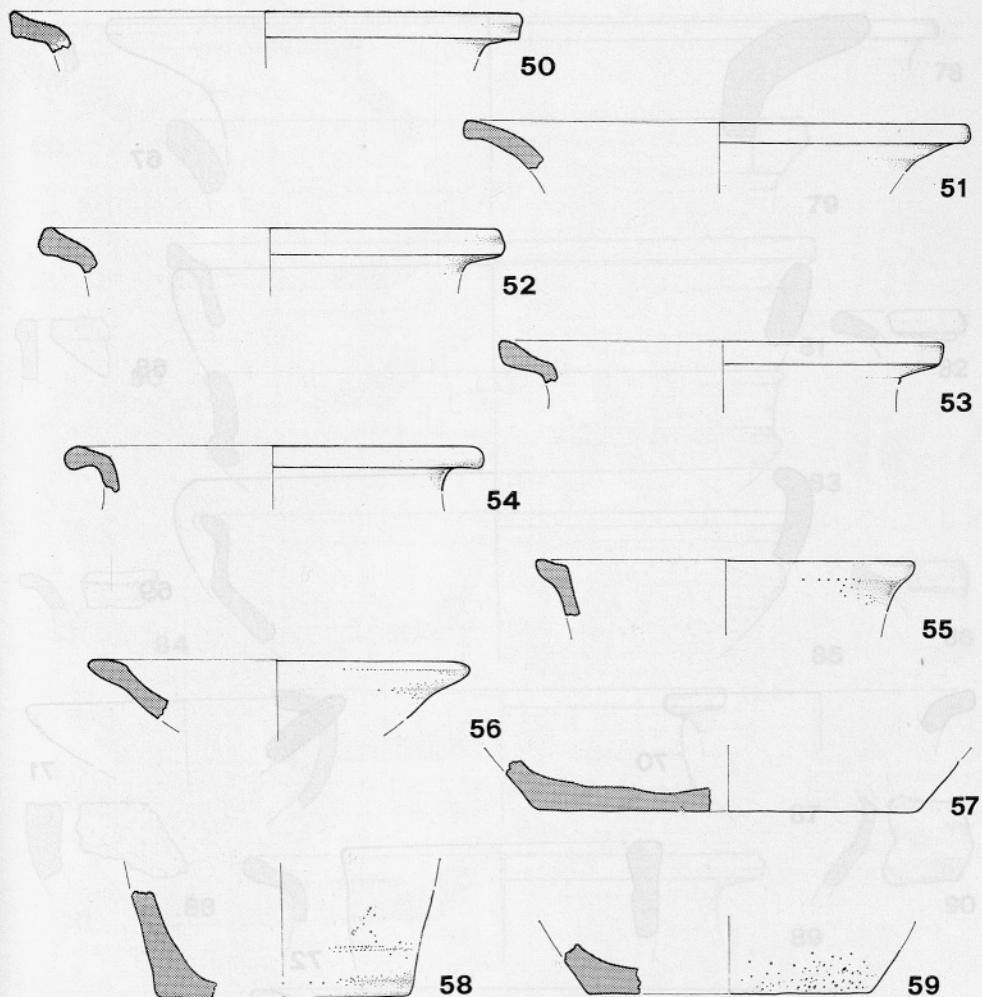

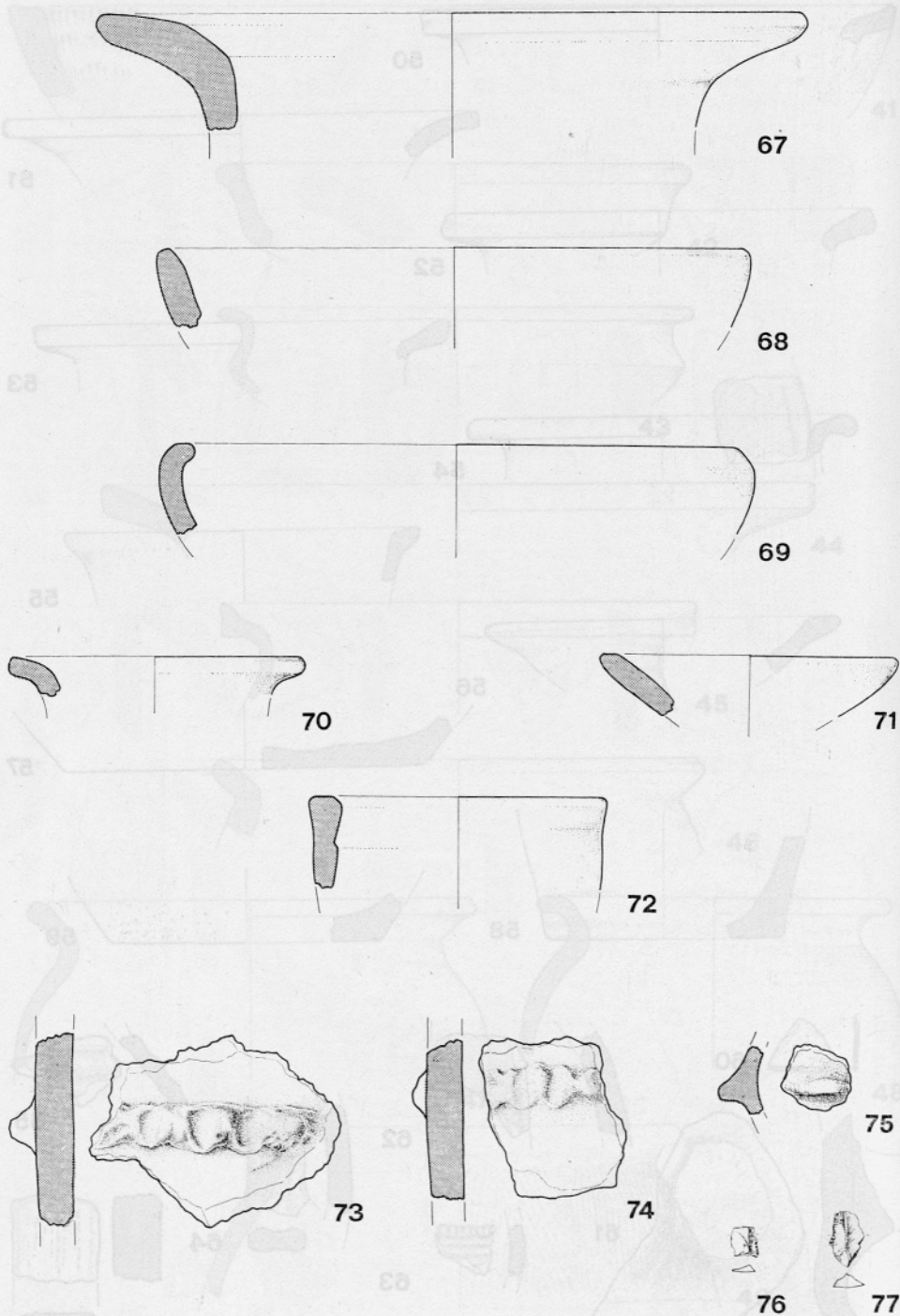
0 5cm

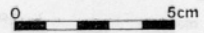
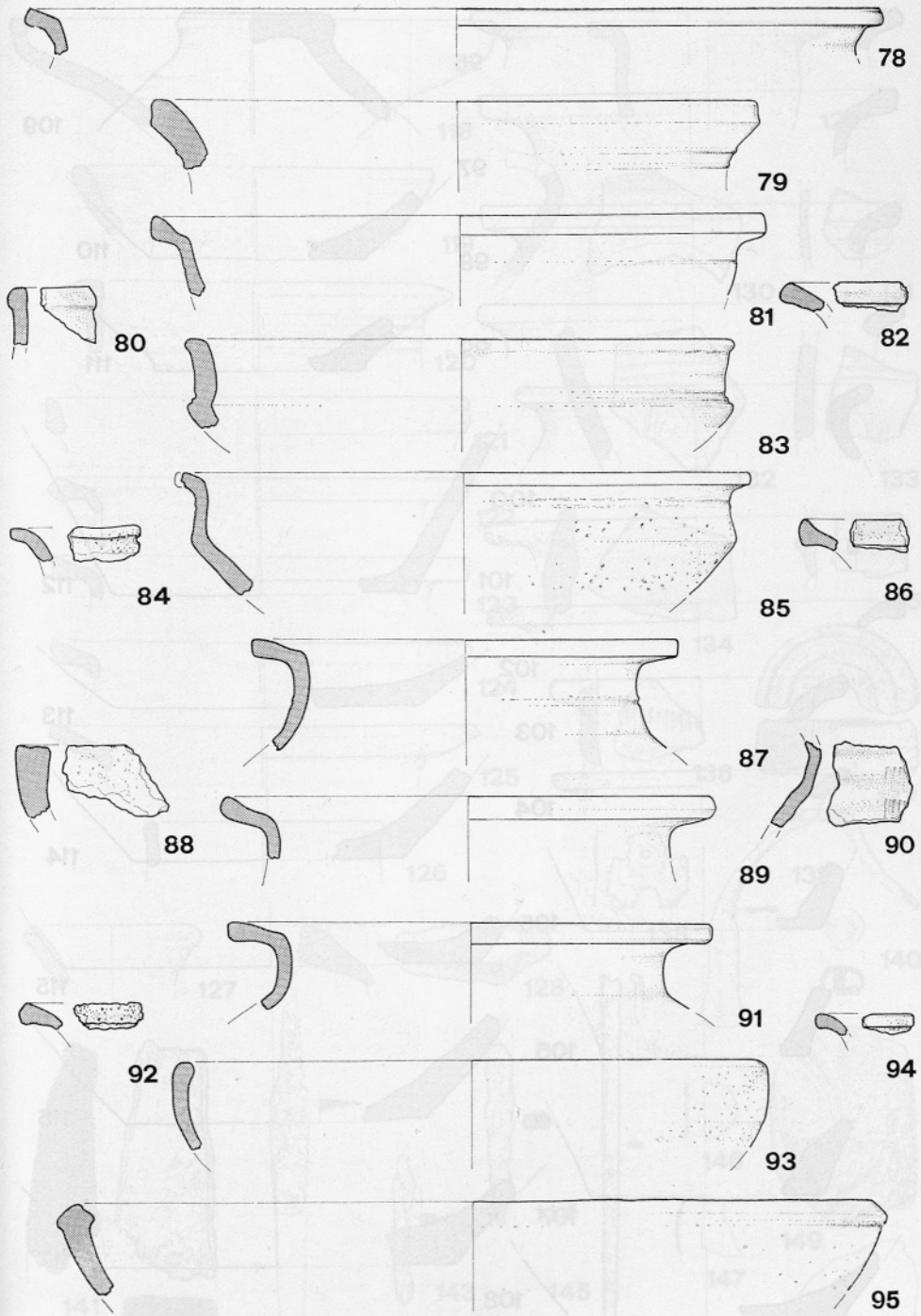

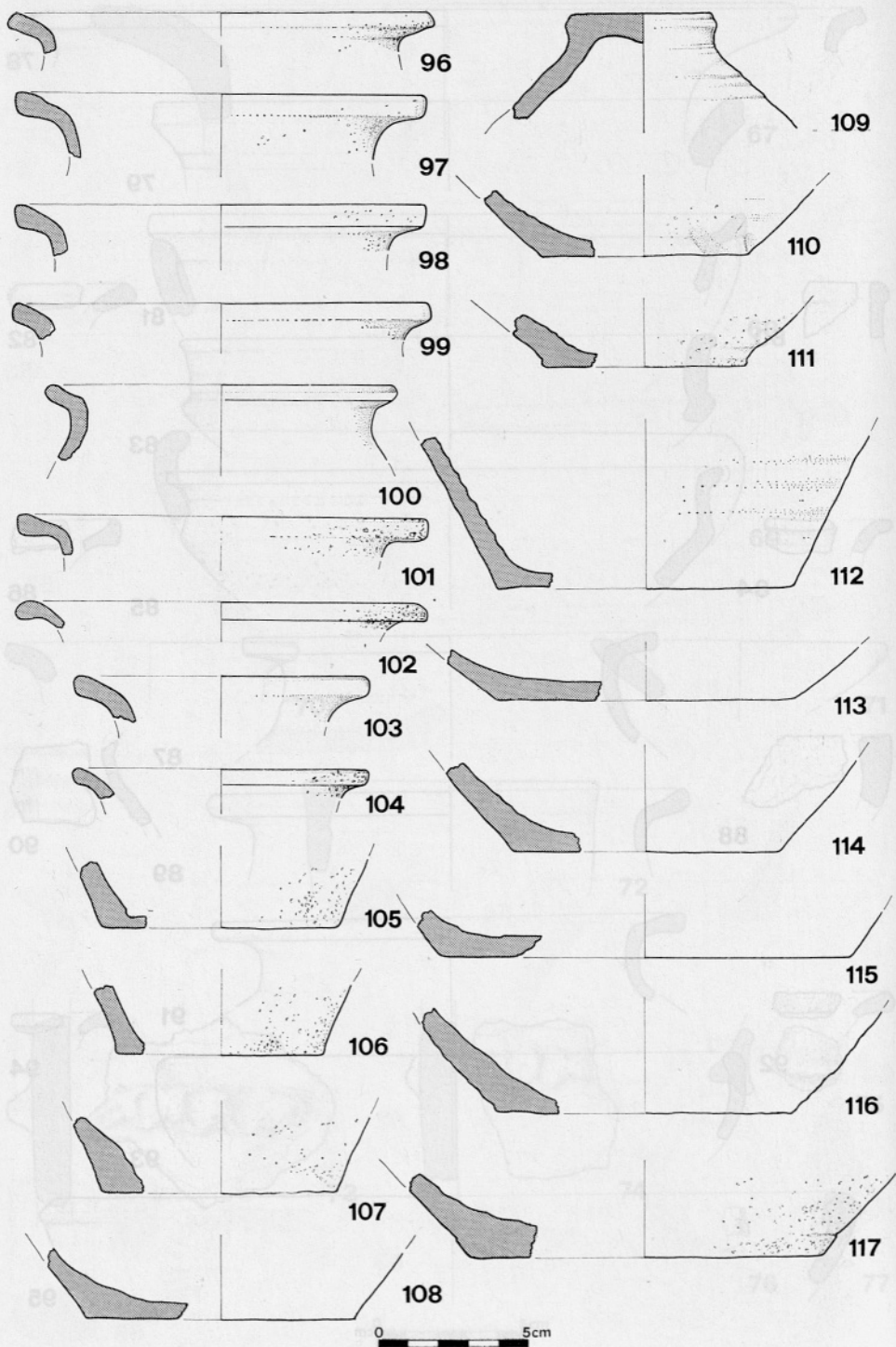
0 5cm

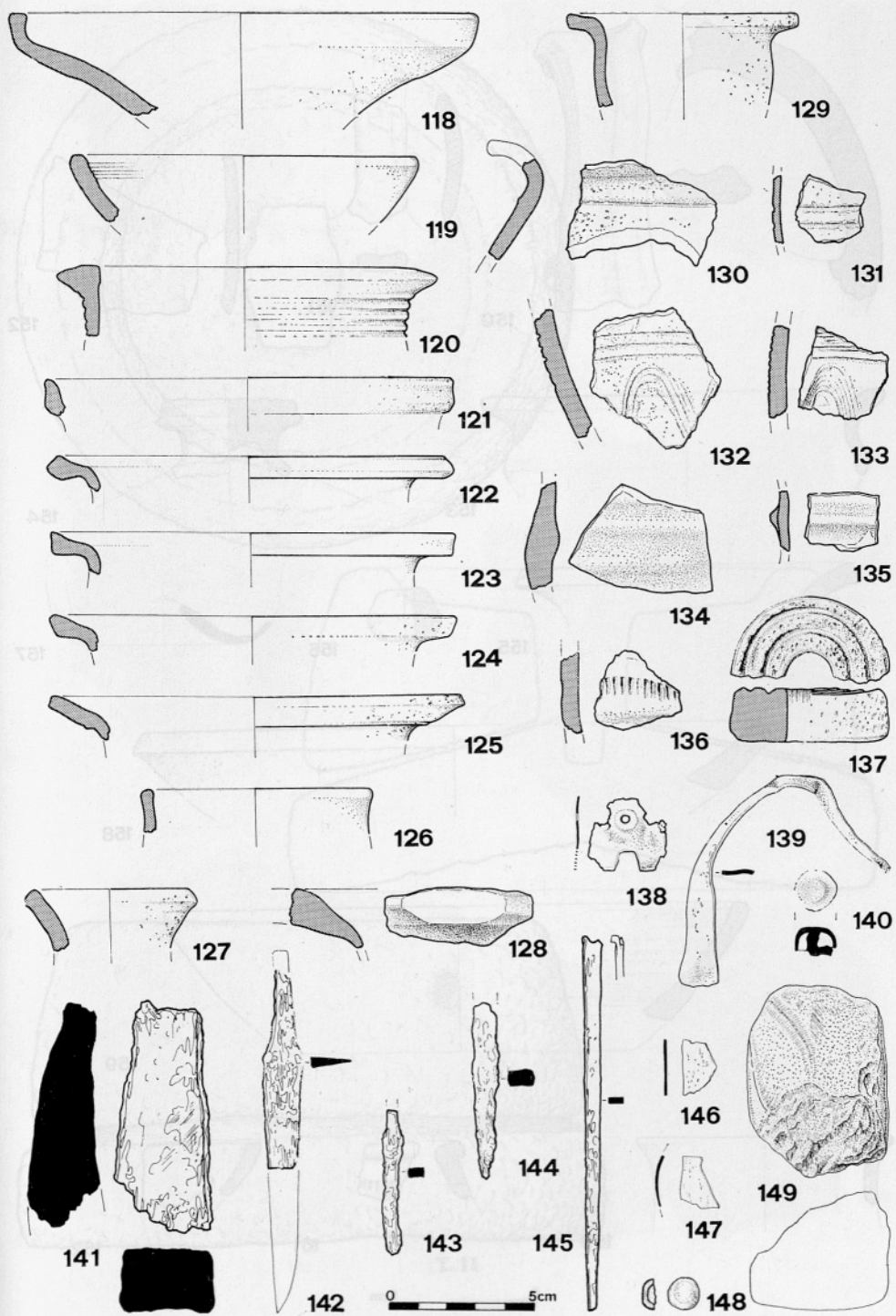
T.6

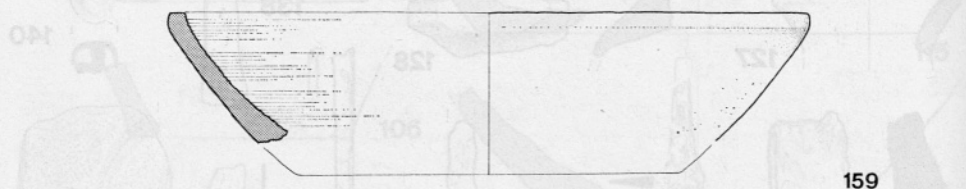
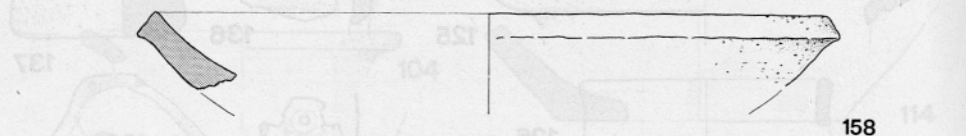
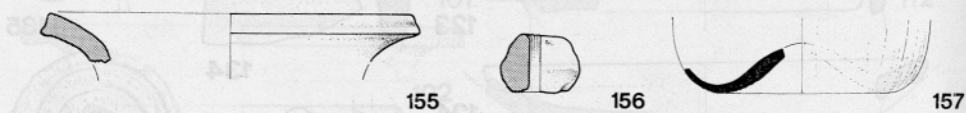
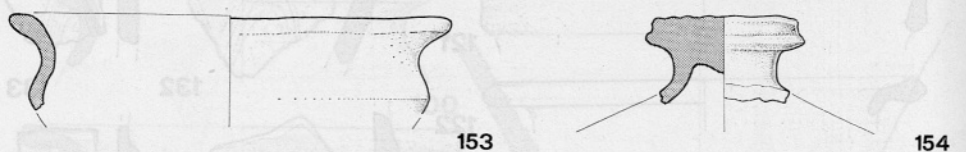
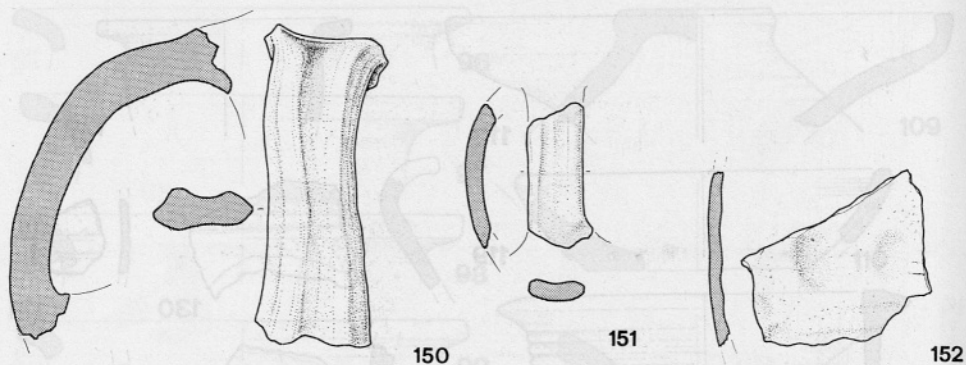

T. 7

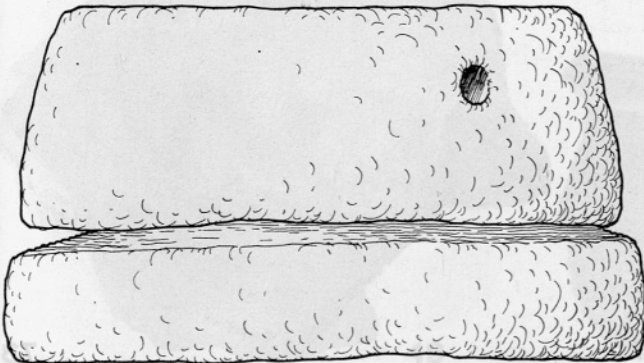
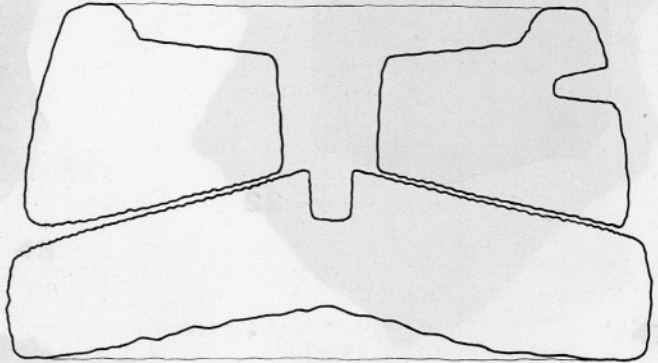
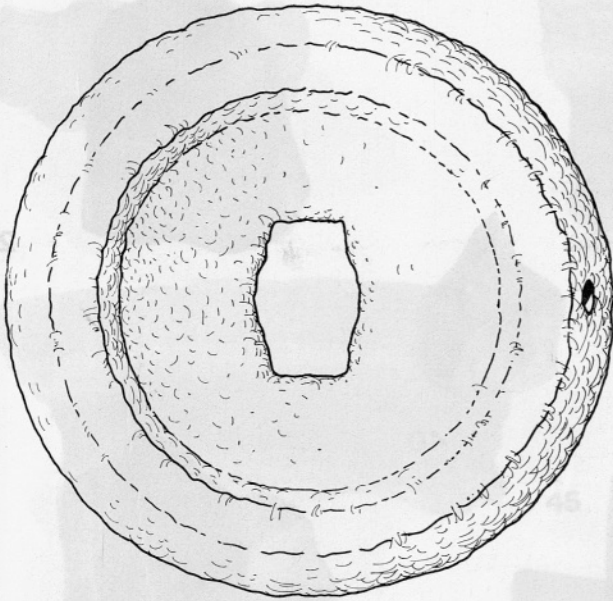

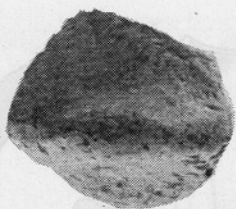

0 5cm

T.11

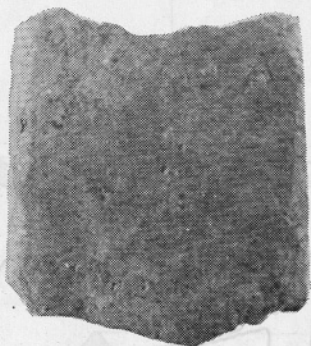
75

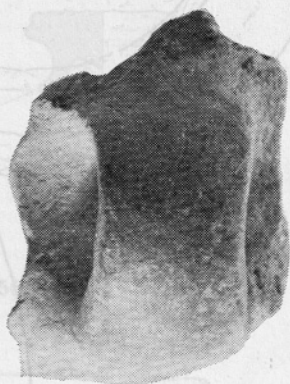
26

40

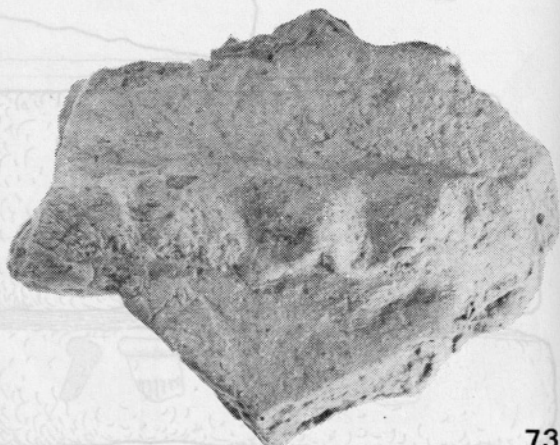
22

24

67

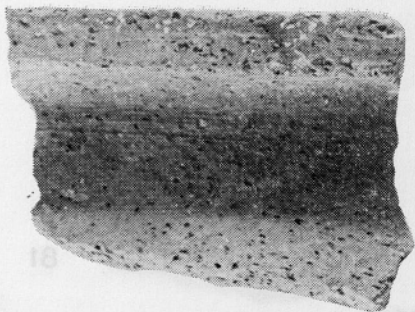
73

T. 12

T. 10

1

3

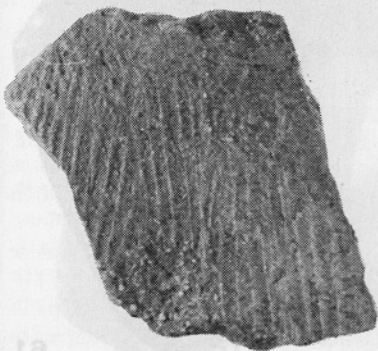
45

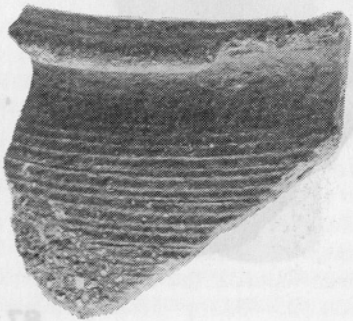
43

47

49

48

81

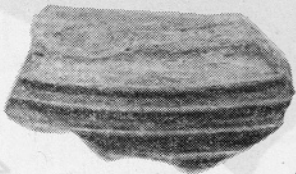
83

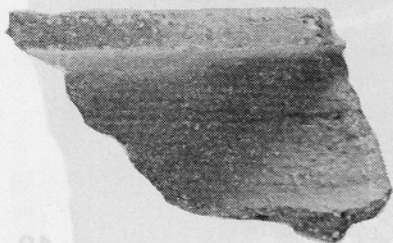
129

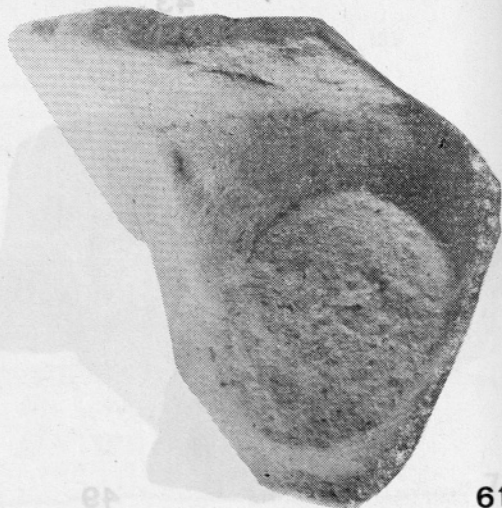
57

120

87

61

T. 14

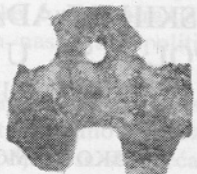

132

133

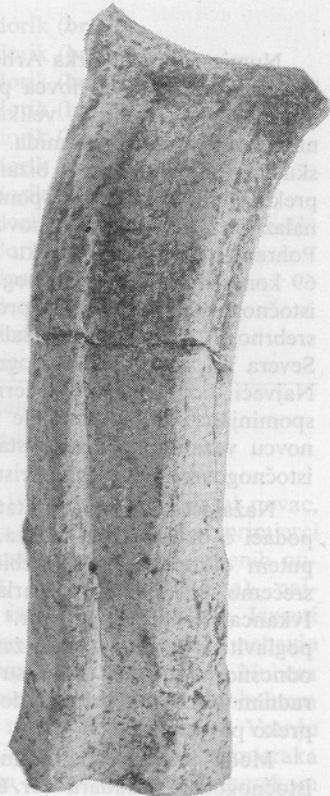
138

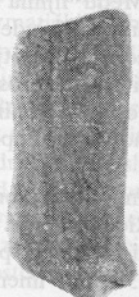
137

154

150

151

156